

Zuid-Limburg: van crisis naar herstel

Economische
Samenwerking
Zuid-Limburg

Analyse impact COVID-19 op economie en arbeidsmarkt Zuid-Limburg

Jeroen Meuwissen

Inhoudsopgave

1. Managementsamenvatting
2. Situatie voor COVID-19
3. Impact door COVID-19
4. Perspectieven na de coronapandemie

Managementsamenvatting

Managementsamenvatting

- De economie en arbeidsmarkt van Zuid-Limburg is net als de rest van Nederland flink opgeschud door de impact van het coronavirus. In Zuid-Limburg werd voor corona nog uitgegaan van een aanhoudende economische groei en flinke personeelstekorten. Dit beeld kantelde volledig in tweede kwartaal van 2020. In het derde kwartaal was weer een stevig herstel zichtbaar om in het vierde kwartaal van 2020 weer licht te dalen.
- De impact van de coronacrisis is gigantisch.
 - Het effect van de coronacrisis op de ontwikkeling van de toegevoegde waarde is in Zuid-Limburg over de gehele periode 2020-2021 vrijwel vergelijkbaar met Nederland. In de basisraming is dit (-4,5 procentpunt) voor Zuid-Limburg en voor Nederland (-4,6 procentpunt).
 - Het effect van de coronacrisis op de ontwikkeling van het arbeidsvolume is in Zuid-Limburg over de gehele periode 2020-2021 iets sterker dan in Nederland. In de basisraming is dit (-4,9 procentpunt) voor Zuid-Limburg en voor Nederland (-4,5 procentpunt).
- Ondanks de economisch scherpe terugval zijn de gevolgen voor de arbeidsmarkt relatief beperkt gebleven door de steunmaatregelen van de overheid (§2.7). Begin 2021 lijkt er ook weer sprake te zijn van voorzichtig herstel. Het aantal online openstaande vacatures nadert weer het niveau van voor de coronacrisis en de toename van de ww-uitkeringen vlakt ook af. In hoeverre dit herstel door zal zitten, is grotendeels afhankelijk van de afbouw van de coronamaatregelen en de manier hoe bedrijven hierop gaan reageren.

Managementsamenvatting

- Bij de interpretatie van de enquêteresultaten dient rekening te worden gehouden met een relatief grote deelname van ondernemingen uit de sector horeca en detailhandel. Daarnaast hebben ook vooral kleine ondernemingen deelgenomen aan de enquête.
- Bijna 1 op de 4 Zuid-Limburgse ondernemingen geeft aan dat de omzet in 2020 t.o.v. 2019 minder dan 30% bedraagt. Vergelijken we de situatie begin 2021 t.o.v. begin 2020 is de impact van de coronacrisis nog groter. Meer dan de helft van de bedrijven geeft a an dat de omzet begin 2021 t.o.v. begin 2020 minder dan 30% bedraagt.
- Vooral ondernemingen in de sector horeca en detailhandel worden hard geraakt. Gezien de vaak gevestigd zijn in winkelgebieden, worden deze gebieden ook relatief hard geraakt door de coronacrisis. De impact op ondernemingen gevestigd op een bedrijventerrein is minder groot.
- Meer dan 80% van de Zuid-Limburgse ondernemers verwacht te blijven bestaan: 44% van deze ondernemers geeft aan (ondanks dat ze de crisis overleven) de toekomst somber in te zien. 80% van de Zuid-Limburgse ondernemingen geeft aan privévermogen of de bedrijfsreserves te hebben moeten gebruiken om te blijven bestaan.
- Bijna 3 op de 4 Zuid-Limburgse ondernemingen die deel hebben genomen aan de enquête heeft gebruik gemaakt van de landelijke steunmaatregelen. Ondanks dat de ondernemingen in de komende maanden minder gebruik verwachten te maken van de landelijke steunmaatregelen, blijft de behoefte aan de landelijke steunmaatregelen groot.
- Meer dan 2 op de 3 Zuid-Limburgse ondernemers geeft aan behoefte te hebben aan steun naast de landelijke steunmaatregelen. Een groot deel van de bedrijven die geen behoefte hebben aan aanvullende steun verwachten dat hun bedrijf ondanks de coronacrisis gewoon kan blijven bestaan. Naarmate de onderneming minder hard geraakt wordt door de coronacrisis neemt de behoefte aan aanvullende steun af.
- Bijna 1 op de 5 Zuid-Limburgse ondernemers geeft aan behoefte te hebben aan hulp van andere ondernemingen. Naarmate ondernemingen door de coronacrisis harder geraakt worden, neemt de behoefte aan hulp van andere bedrijven toe.

Managementsamenvatting

- Onzekerheid is wellicht het grote kenmerk van deze crisis. Hoe de economie en arbeidsmarkt zich gaat ontwikkelen is dan ook omgeven door onzekerheden. Het is dan ook belangrijk om trends en ontwikkelingen goed te monitoren en stil te staan bij de vraag hoe we samen sterker uit de crisis kunnen komen. Zuid-Limburg staat net als Nederland voor enkele grote uitdagingen:
 - Transities op het gebied van energie, technologie en circulaire economie
 - Tweedeling op de arbeidsmarkt (tussen opleidingsniveau en opleidingsrichtingen)
 - Corona geeft impuls aan het debat over houdbaarheid van het huidige economische systeem: aandacht voor duurzaamheid, natuur en gezondheid neemt toe.
- Nu de arbeidsmarkt en economie als gevolg door corona even tot *rust* is gekomen, na een lange periode van hoogconjunctuur, is het zaak om door te pakken op de meer structurele ontwikkelingen die op Zuid-Limburg af komen:
 - Onvoorspelbare wereldeconomie als gevolg van verdere internationalisering en globalisering
 - Demografische ontwikkelingen: afname arbeidsaanbod en gevolgen voor aanpassingsvermogen van de arbeidsmarkt
 - Technologische ontwikkelingen: ingrijpend transitieproces die voorkomt uit ontwikkelingen in de digitale wereld.
 - Ecologische ontwikkelingen: verschuivingen tussen sectoren en beroepen als gevolg van de energietransitie en de opkomst van de circulaire economie
- De onzekerheden rondom de korte en langetermijn impact van Corona en de dynamiek die de transitie met zich meebrengen, maakt dat het belangrijk is dat mensen en bedrijven wendbaar zijn. Om dit te realiseren is het belangrijk dat er samen toegewerkt wordt naar een meer skillsgerichte arbeidsmarkt.

Situatie voor COVID-19

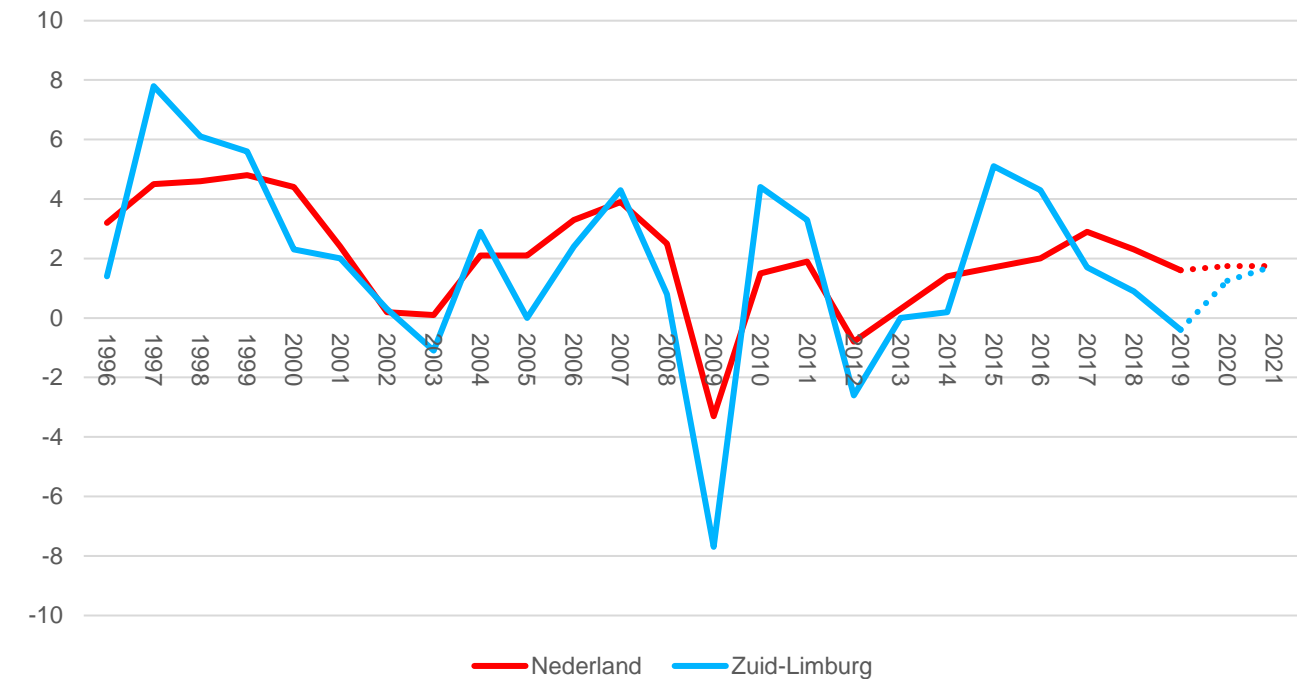
Hoofdstuk 1

1.1 Economische ontwikkeling

Bruto regionaal product

- Na de financiële crisis kent Zuid-Limburg een relatief sterk economisch herstel
- De afgelopen jaren heeft Zuid-Limburg relatief minder kunnen profiteren van de periode van hoogconjunctuur in Nederland. De groei bleef achter bij Nederland.
- In 2019 kende Zuid-Limburg zelfs een afname van het BRP met -0,4%. Vanwege de aanhoudende bevolkingskrimp is Zuid-Limburg vermoedelijk minder in staat geweest te profiteren van de stijgende consumptiebestedingen
- In de prognoses op basis van het CEP 2020, waarin het effect van Corona door het CPB zeer beperkt is meegenomen, werd voor Nederland uitgegaan van een vertraging van de economische groei: de periode van hoogconjunctuur vlakt af.
- Voor Zuid-Limburg werd door Panteia uitgegaan van een positieve ontwikkeling van de toegevoegde waarde in 2020 (1,75%) en 2021 (1,75) die net iets hoger lag dan voor Nederland verwacht werd.

Ontwikkeling toegevoegde waarde, 1996-2021 (voor Covid-19)

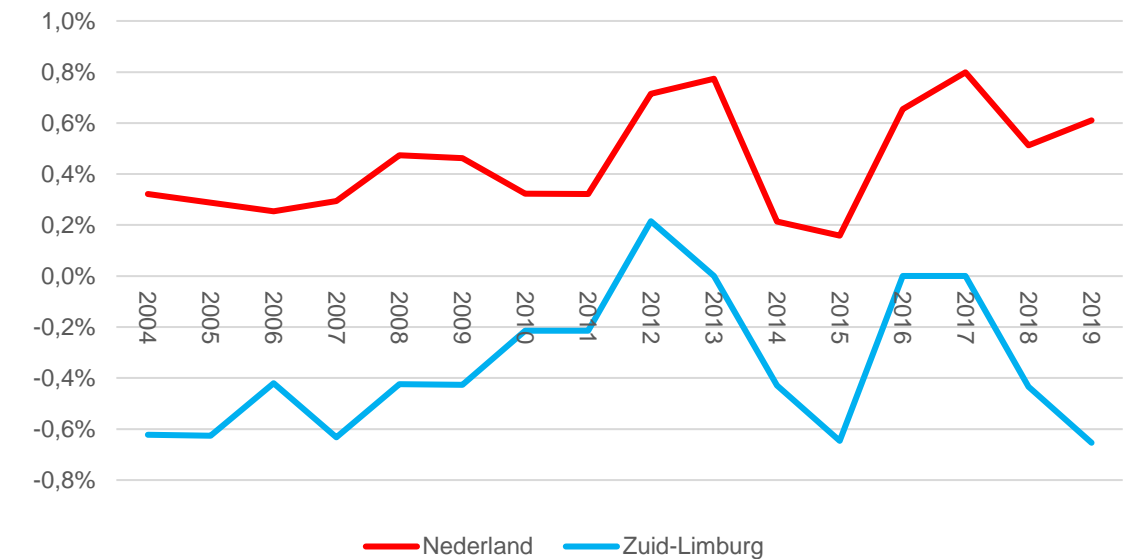
Bron: Panteia, CPB, CBS

1.2 Ontwikkeling arbeidsmarkt

Arbeidsaanbod

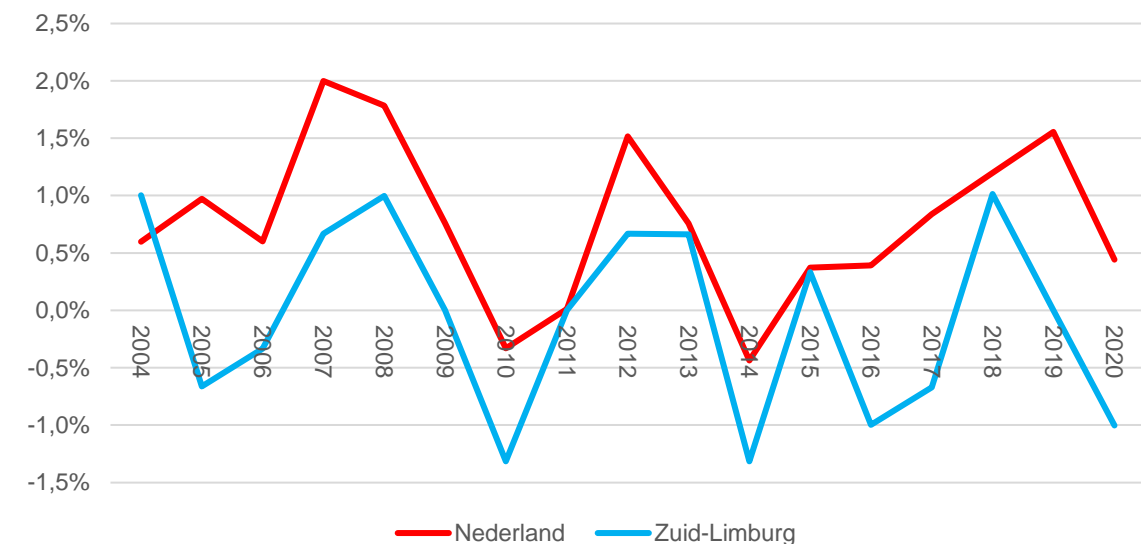
- De potentiële beroepsbevolking, het aantal 15-74-jarigen, is in Limburg gedurende de periode 2003-2019 met ongeveer 28 duizend personen afgenomen. Zuid-Limburg kent in 2019 454 duizend 15-74-jarigen.
- Als gevolg van een toename van de bruto arbeidsparticipatie blijft de omvang van de Zuid-Limburgse beroepsbevolking redelijk stabiel. Zuid-Limburg kent in 2019 een beroepsbevolking van 296 duizend personen.
- In vergelijking met Nederland kent Zuid-Limburg een minder positieve ontwikkeling van de beroepsbevolking. In Nederland is de beroepsbevolking de afgelopen jaren toegenomen.

Ontwikkeling potentiële beroepsbevolking, 2004-2019

Bron: CBS, bewerking Etil

Ontwikkeling beroepsbevolking, 2004-2019

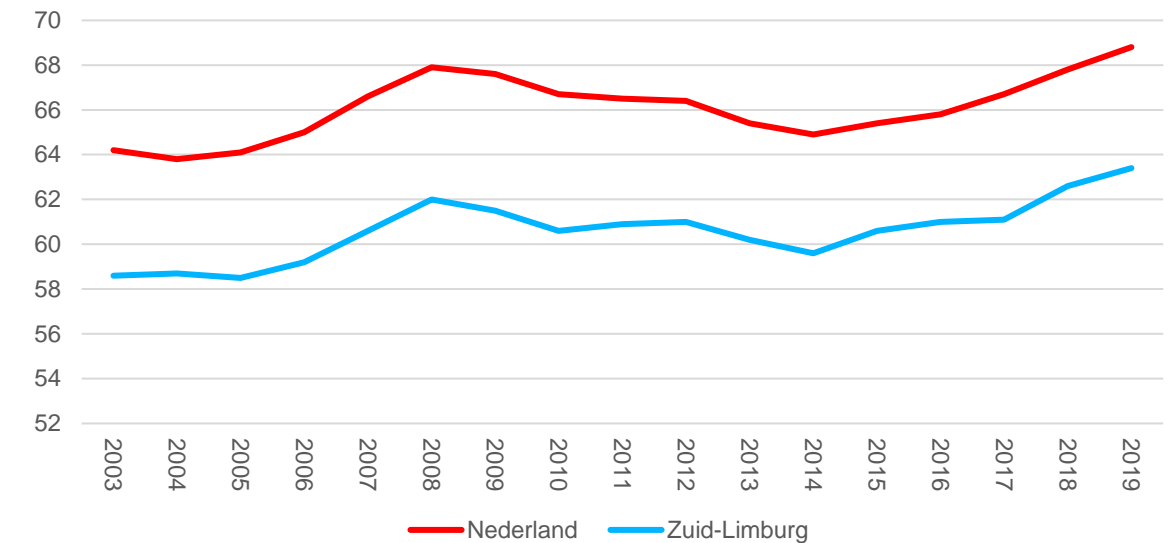
Bron: CBS, bewerking Etil

1.2 Ontwikkeling arbeidsmarkt

Arbeidsdeelname

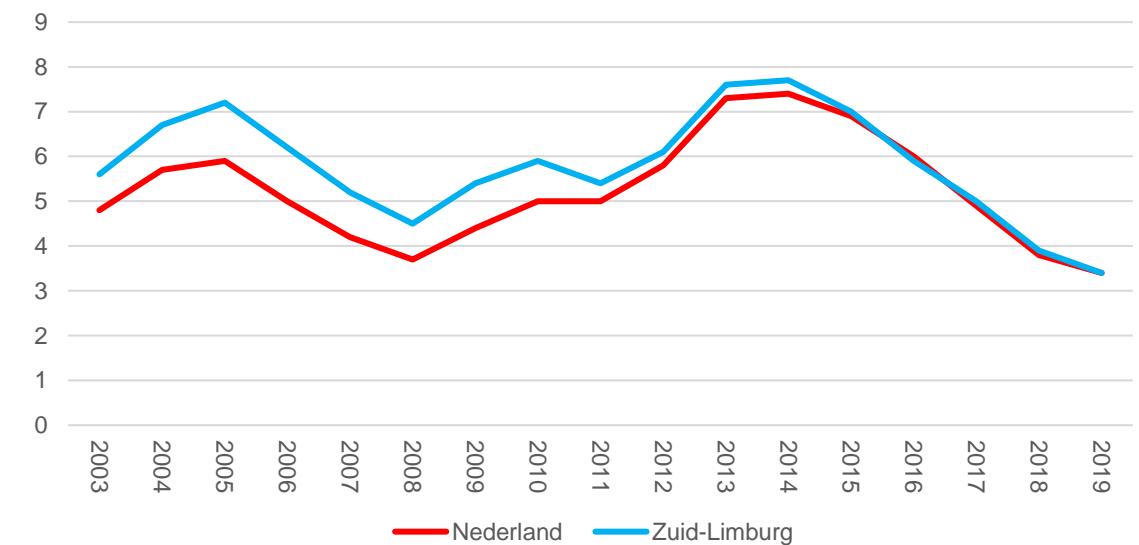
- In 2019 bereikte de netto arbeidsparticipatie in Zuid-Limburg (63,4%) en Nederland (68,8%) een recordhoogte.
- De netto arbeidsparticipatie ligt in Zuid-Limburg lager dan in Nederland, hetgeen door de oudere leeftijdssamenstelling en het lagere opleidingsniveau in Zuid-Limburg komt.
- Ook het werkloosheidspercentage daalde in 2019 naar een extreem laag niveau: beiden 3,4%.
- In 2019 waren er in Zuid-Limburg nog maar 10 duizend mensen die niet werken, maar dat wel willen en kunnen. Ter vergelijking: in 2014 stond dat getal op ruim het dubbele (23 duizend)

Ontwikkeling netto arbeidsparticipatie (in %), 2003-2019

Bron: CBS, bewerking Etil

Ontwikkeling werkloosheidspercentage (in %), 2003-2019

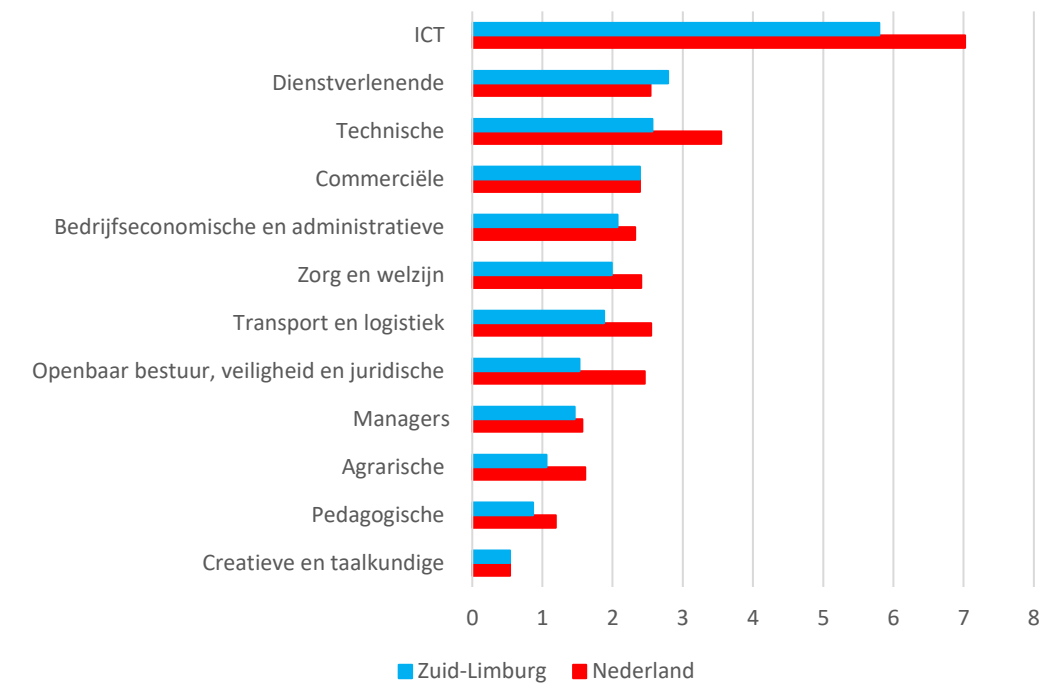
Bron: CBS, bewerking Etil

1.3 Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

Arbeidsmarktspanning

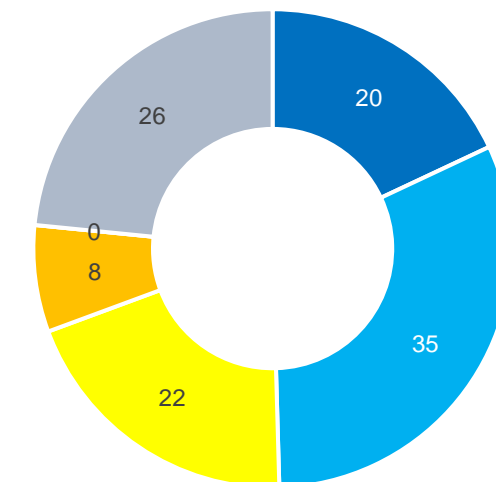
- In het 4^e kwartaal van 2019 kende Zuid-Limburg en Nederland een krappe arbeidsmarktsituatie.
- 45 van de 111 beroepen kenden in Zuid-Limburg in het 4^e kwartaal van 2019 een krappe (35 beroepen) tot zeer krappe (20 beroepen) arbeidsmarktsituatie. Er zijn slechts 8 beroepen met een ruime arbeidsmarktsituatie, terwijl er geen beroepen zijn met een zeer ruime arbeidsmarktsituatie.
- Binnen de beroepsklassen ICT, Dienstverlening en Technisch is in het 4^e kwartaal van 2019 in Zuid-Limburg sprake van de grootste arbeidsmarktspanning.

Arbeidsmarktspanning naar beroepsklasse, Z-L en NL, 4^e kw 2019

Bron: UWV, bewerking Etil

Samenstelling arbeidsmarktspanning Z-L naar beroepsgroep, 4^e kw 2019

■ zeer krap ■ krap ■ gemiddeld ■ ruim ■ zeer ruim ■ -

Bron: UWV, bewerking Etil

Impact door COVID-19

Hoofdstuk 2

2.1 Impact COVID-19 scenario's

- De impact van de coronacrisis is gigantisch.
- Het CPB heeft de macro-economische invloed van het coronavirus op de Nederlandse economie in 2020 en 2021 in twee scenario's gekwantificeerd: een basisraming en een diepdal-scenario (MEV 2021, september 2020).*
- Deze ramingen hebben betrekking op de mogelijke orde van de impact: de scenario's verschillen vooral in de duur en diepte van de economische crisis.
- Om de impact van de coronacrisis duidelijk weer te geven, nemen we in de visualisaties ook het CPB-scenario weer zoals opgenomen in het CEP 2020 (maart 2020). In deze prognose werd niet (nauwelijks) rekening gehouden met het coronavirus.
- Panteia heeft de CPB-prognoses voor toegevoegde waarde en arbeidsvolume (in arbeidsjaren) verder gedetailleerd naar het niveau van Zuid-Limburg.

* De onzekerheden over de impact van het coronavirus op de economie blijven groot. Het CPB stelt de macro-economische vooruitzichten vier keer per jaar bij. De laatste update heeft in maart 2021 plaatsgevonden, CEP 2021. Van deze prognose zijn echter nog geen regionale de tailleringen gemaakt. Ondanks de verschuivingen leiden de verschillen tussen CEP 2021 en MEV 2021 niet tot een wezenlijk ander economisch beeld. Het doel van dit onderzoek is niet om de precieze impact van de crisis te voorspellen, maar om vooral te achterhalen in welke mate Zuid-Limburg en sectoren significant meer of minder wordt geraakt door de coronacrisis.

2.2 Impact COVID-19 op sectoren

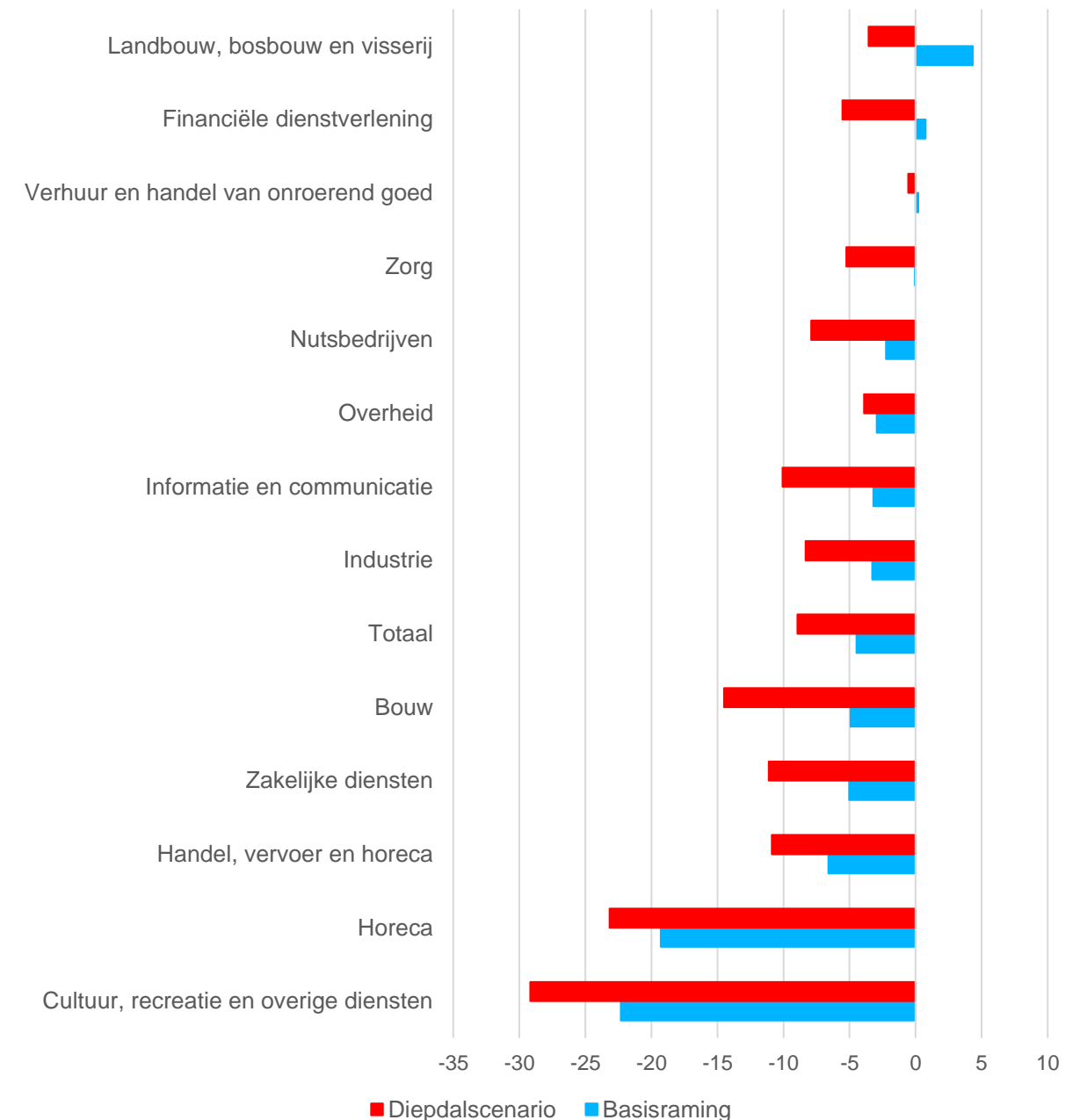
Basisraming

- Voor de meeste sectoren is in 2020 sprake van een duidelijke afname van de toegevoegde waarde in elk van de scenario's. In 2021 is in alle sectoren sprake van herstel
- De sterkst getroffen sector is Cultuur, recreatie en overige diensten: in het bijzonder de cultuursector heeft te maken met de gevolgen van de lockdown.
- Ook Handel, vervoer en horeca krimpt in 2020 fors, mede door de beperkingen die de lockdown heeft voor personenvervoer (incl. luchttransport) en de horeca.
- De industrie heeft te maken met afnemende vraag (w.o. export) en met verstoringen in het productieproces omdat de levering van halffabricaten hapert.
- Bij de zakelijke diensten zijn het de uitzendbureau waar de klappen vallen.

Diepdal-scenario

- In het diepdal-scenario is ook in 2021 (m.u.v. de zorg) sprake van krimp.
- Vooral de sectoren zakelijke diensten, bouwnijverheid (lagere investeringen) en financiële dienstverlening (oninbare leningen) kennen in 2021 een relatief grote krimp.

Impact corona op ontwikkeling toegevoegde waarde, cumulatief (in %), NL, 2020-2021

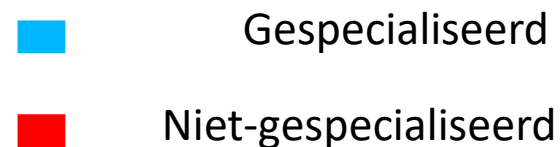

Bron: Panteia, CPB, bewerking Etil

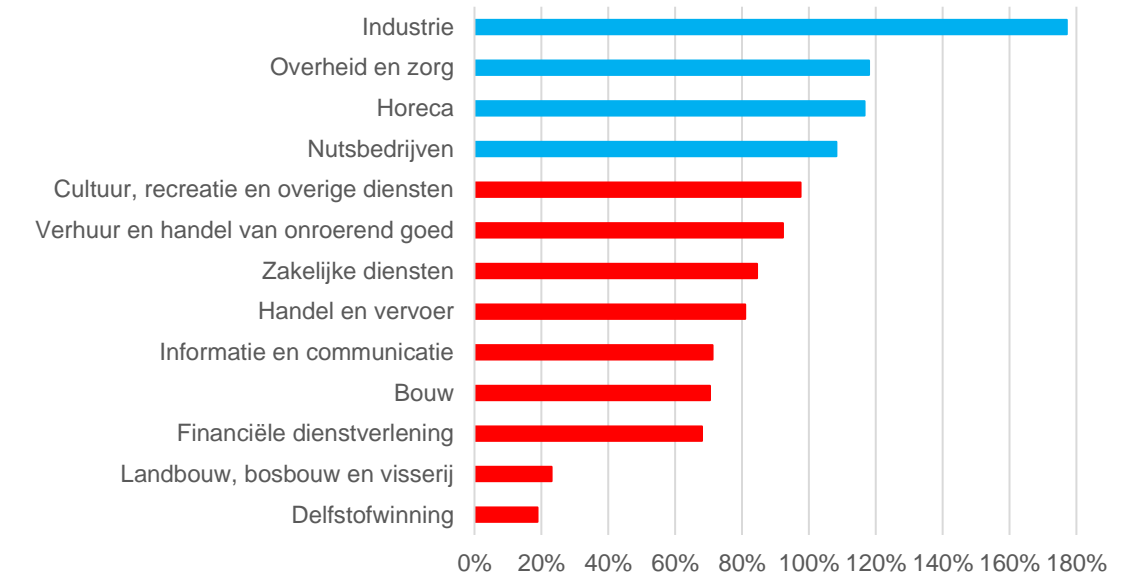
2.3 Impact COVID-19 op economie

Specialisatiegraad

- De regionale impact van de coronacrisis is mede afhankelijk van de regionale sectorstructuur. Zo worden alle sectoren niet even hard geraakt door de coronacrisis (zie volgende slide).
- Zuid-Limburg is in termen van toegevoegde waarde in vergelijking met Nederland sterk gespecialiseerd in de sectoren Industrie, Overheid en zorg en Horeca.
- Zuid-Limburg is in termen van arbeidsvolume in vergelijking met Nederland sterk gespecialiseerd in de sectoren Industrie, Horeca en Overheid en zorg.

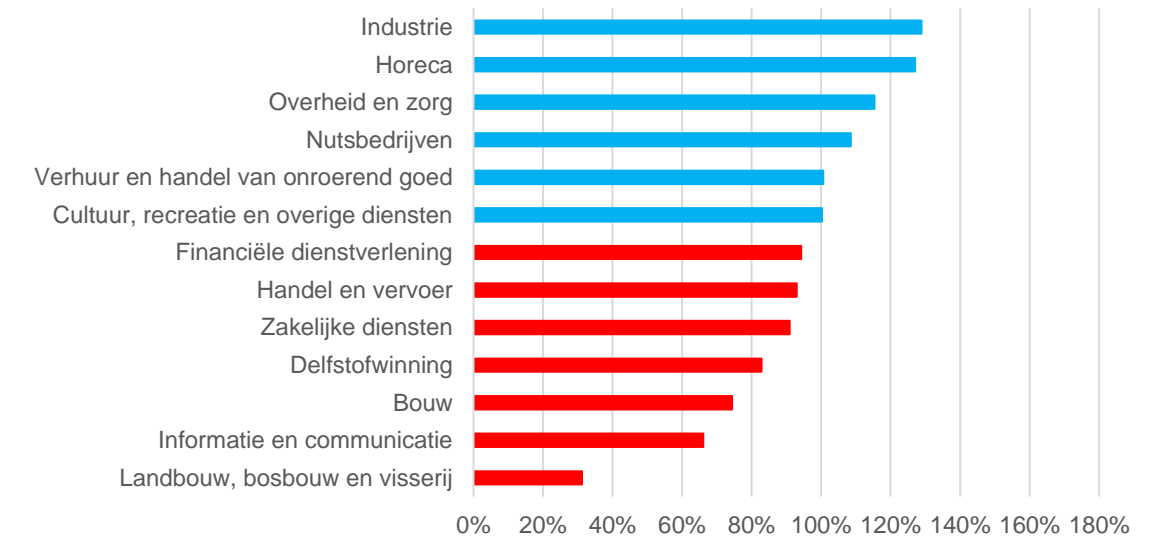

Specialisatiegraad Z-L, toegevoegde waarde, 2018

Bron: CBS, bewerking Etil

Specialisatiegraad Z-L, arbeidsvolume, 2018

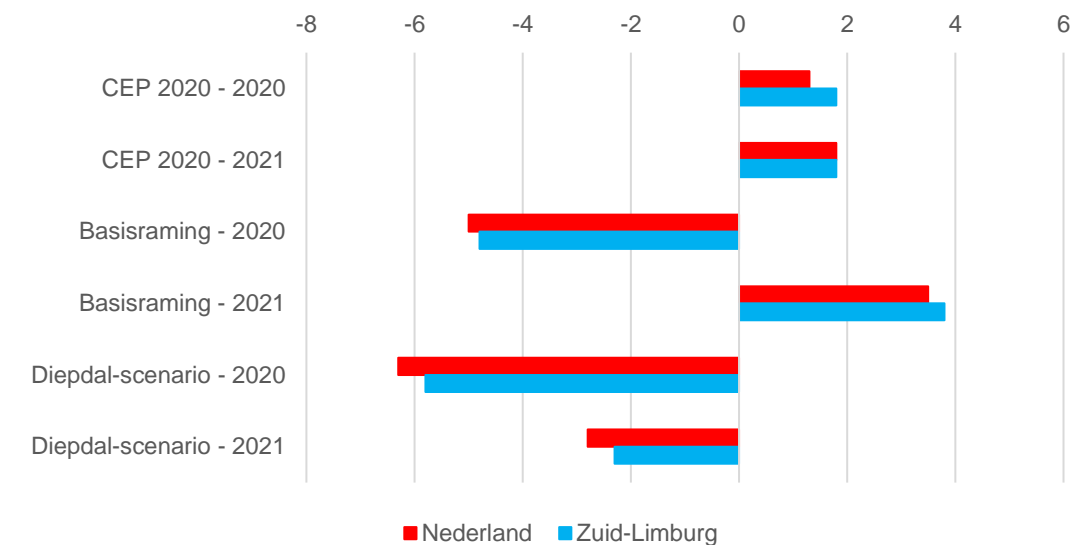
Bron: CBS, bewerking Etil

2.3 Impact COVID-19 op economie

Bruto regionaal product

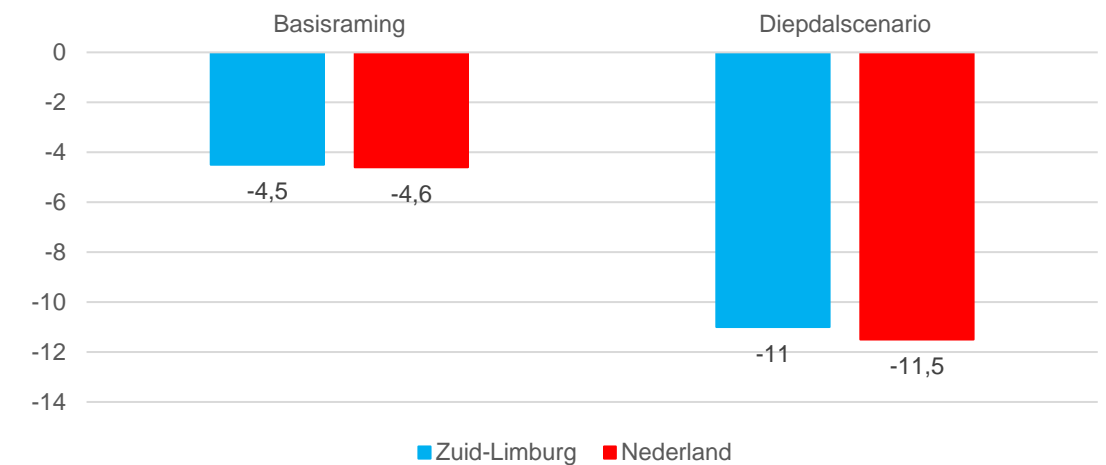
- De Zuid-Limburgse economie wordt in beide scenario's hard geraakt
- Het bruto regionaal product van Zuid-Limburg krimpt in de basisraming met -4,75%, om in 2021 met 3,75% te herstellen.
- In het diepdal-scenario krimpt de Zuid-Limburgse economie met -5,75% , en met 2,25% in 2021.
- De groei van het BRP ligt in Zuid-Limburg in beide scenario's iets hoger dan de Nederlandse groei, hetgeen ook in het CEP 2020 het geval was.
- Het effect van de coronacrisis op de ontwikkeling van de toegevoegde waarde is in Zuid-Limburg over de gehele periode 2020-2021 vrijwel vergelijkbaar met Nederland. In de basisraming is dit (-4,5 procentpunt) voor Zuid-Limburg en voor Nederland (-4,6 procentpunt)

Ontwikkeling toegevoegde waarde (%), CEP 2020 en scenario's MEV 2021, Z-L en NL, 2020-2021

Bron: CPB, Panteia, bewerking Etil

Impact corona op ontwikkeling toegevoegde waarde, cumulatief (in procentpunt), Z-L en NL, 2020-2021

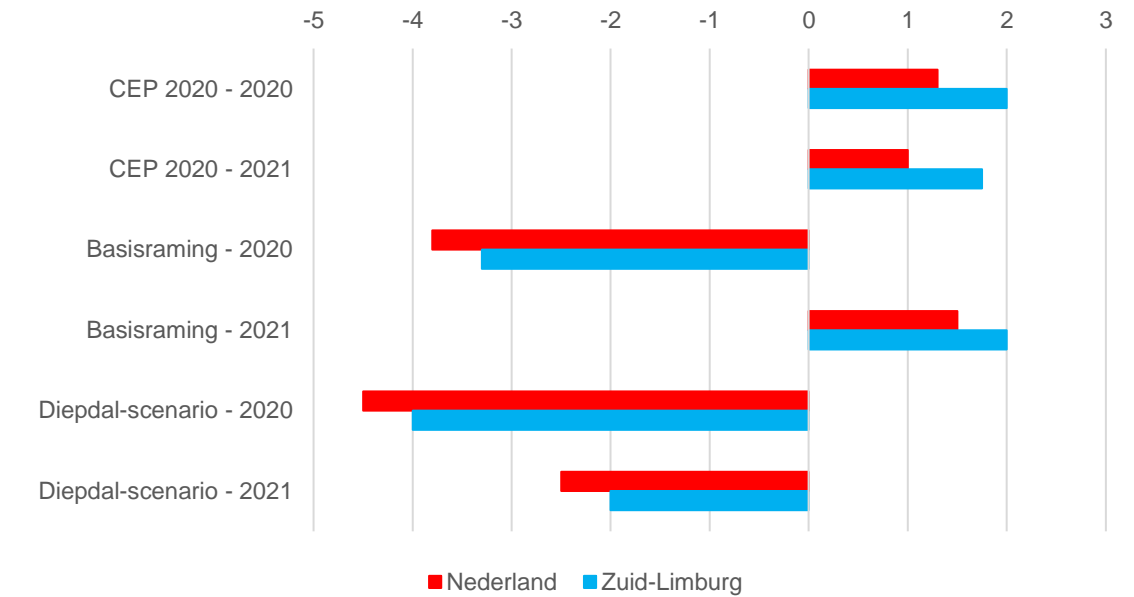
Bron: CPB, Panteia, bewerking Etil

2.4 Impact COVID-19 op arbeidsmarkt

Arbeidsvolume

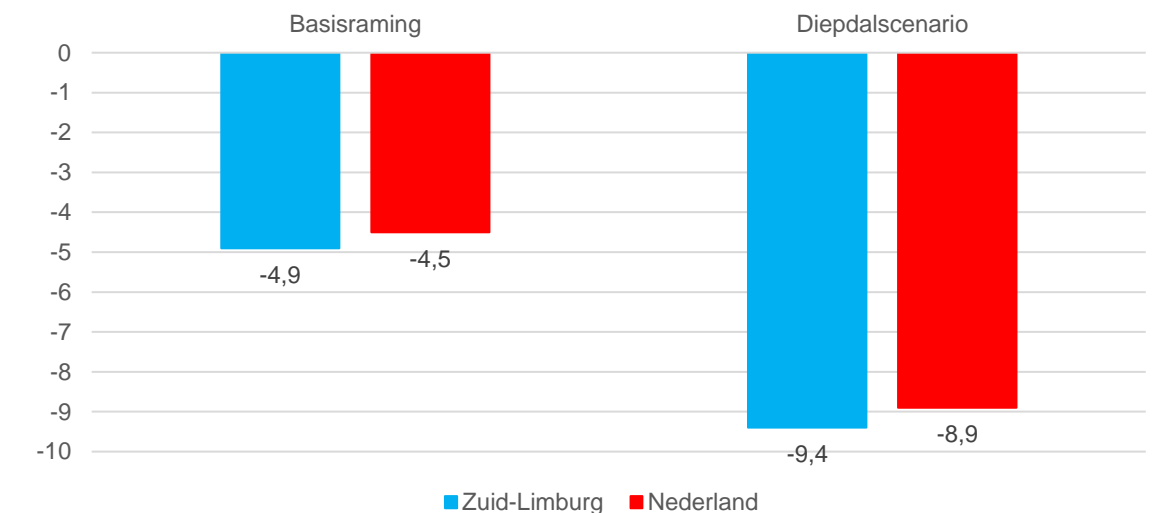
- Als gevolg van de economische neergang krimpt ook de werkgelegenheid in Zuid-Limburg in beide scenario's:
 - Basisraming: -3,25% in 2020 en 2,0% in 2021
 - Diepdal-scenario: -4,0% in 2020 en -2,0% in 2021
- Het is de verwachting dat bedrijven hun arbeidsvolume aanpassen aan de productie. Daarom zijn de effecten van de coronacrisis op de werkgelegenheid in Zuid-Limburg sterk gerelateerd aan de effecten op de toegevoegde waarde.
- Het effect van de coronacrisis op de ontwikkeling van het arbeidsvolume is in Zuid-Limburg over de gehele periode 2020-2021 iets sterker dan in Nederland. In de basisraming is dit (-4,9 procentpunt) voor Zuid-Limburg en voor Nederland (-4,5 procentpunt)

Ontwikkeling arbeidsvolume (%), CEP 2020 en scenario's MEV 2021, Z-L en NL, 2020-2021

Bron: CPB, Panteia, bewerking Etil

Impact corona op ontwikkeling arbeidsvolume, cumulatief (in procentpunt), Z-L en NL, 2020-2021

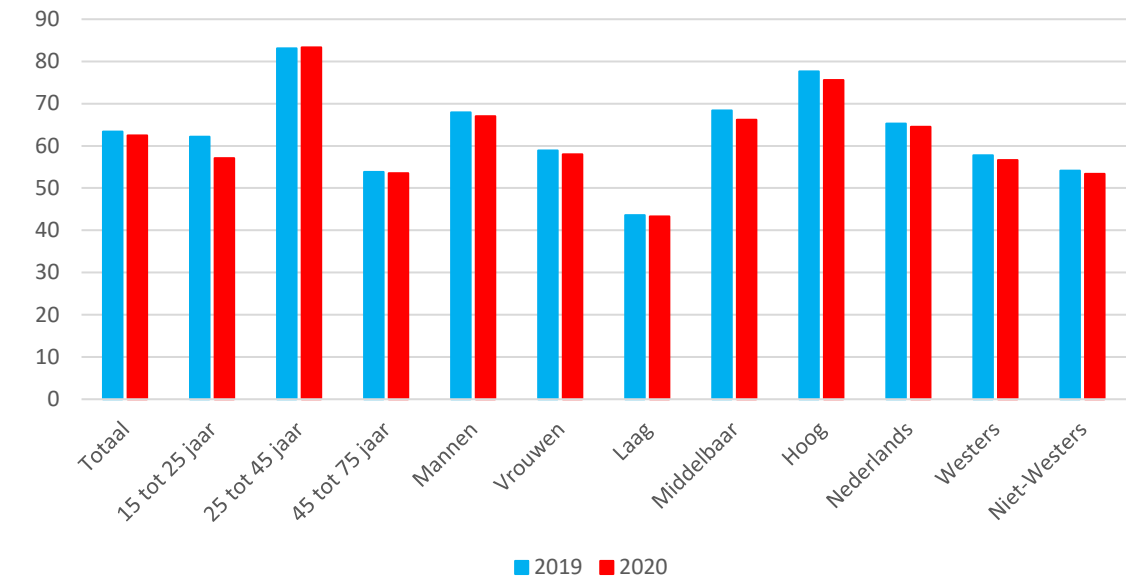
Bron: CPB, Panteia, bewerking Etil

2.4 Impact COVID-19 op arbeidsmarkt

Arbeidsdeelname

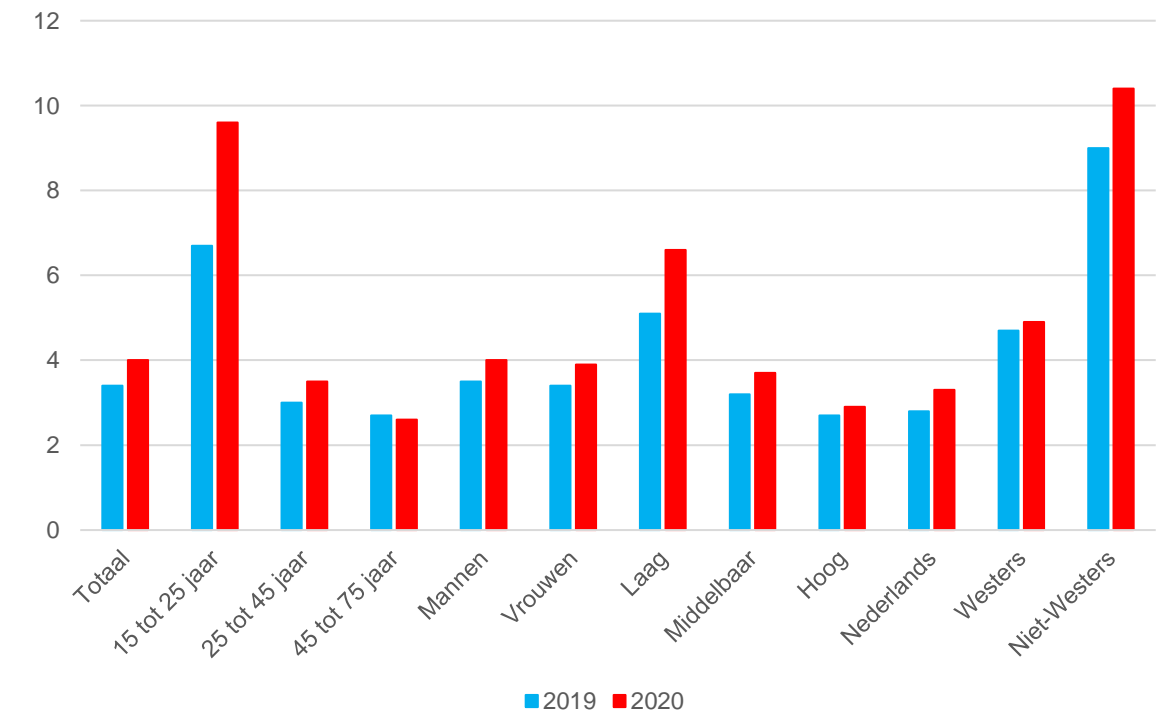
- In 2020 daalde de **netto arbeidsparticipatie** in Zuid-Limburg met 0,9 procentpunt tot een niveau van 62,5% (284 duizend werkenden). De terugval in het aantal werkenden in het 2^e kwartaal van 2020, is deels in de 2^e helft van 2020 hersteld.
- De netto arbeidsparticipatie is vooral afgenomen bij jongeren en middelbaar opgeleiden. In 2020 daalde de netto arbeidsparticipatie bij zowel personen met als zonder migratieachterstand.
- De **werkloosheid** is in 2020 in Zuid-Limburg met 0,6 procentpunt gestegen tot een werkloosheidspercentage van 4,0% (12 duizend werklozen). Door de steunmaatregelen blijft de verwachte sterke stijging van de werkloosheid uit.
- In 2020 was er in Zuid-Limburg vooral een toename van het werkloosheidspercentage bij jongeren, laag opgeleiden en onder mensen met een niet-westerse migratieachtergrond.

Ontwikkeling netto arbeidsparticipatie (%), Zuid-Limburg, 2020-2021

Bron: CBS, bewerking Etil

Ontwikkeling werkloosheidspercentage (%), Zuid-Limburg, 2020-2021

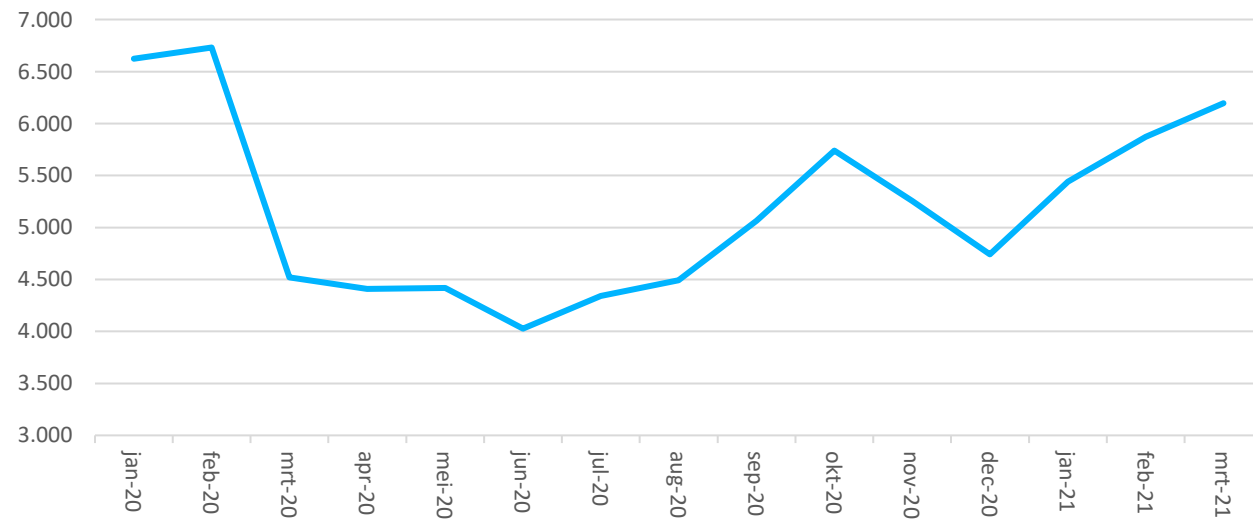
Bron: CBS, bewerking Etil

2.4 Impact COVID-19 op arbeidsmarkt

Vacatures

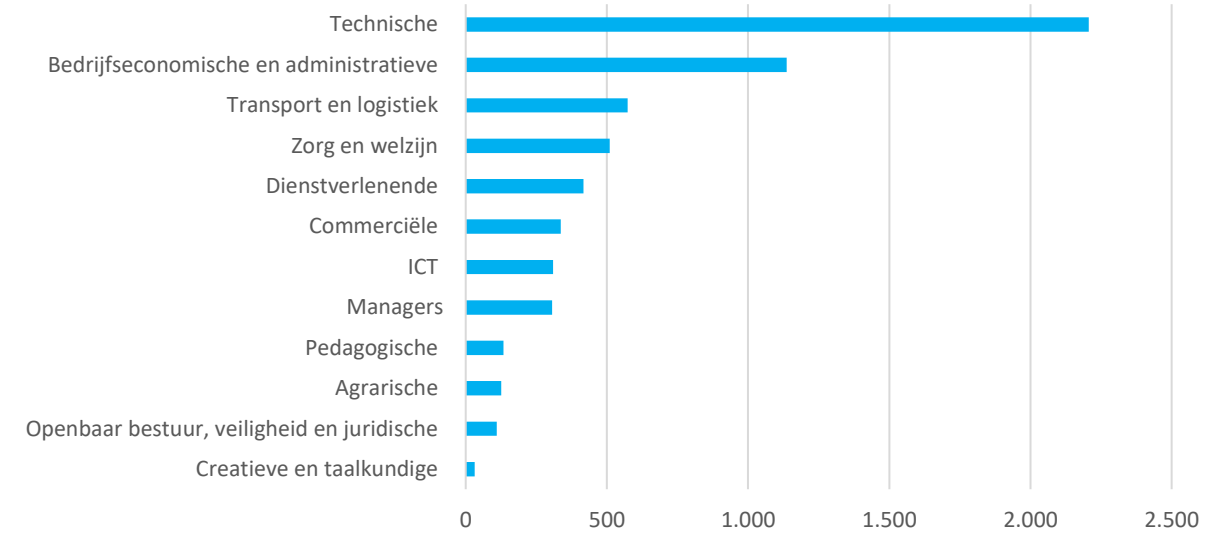
- Aantal online openstaande vacatures nadert in maart 2021 in Zuid-Limburg bijna weer niveau van begin 2020.
- Effect van maatregelen kabinet duidelijk terug te zien in ontwikkeling vacatures: daling vacatures na aanscherping maatregelen. Vanaf december 2020 herstel in vacatures zichtbaar.
- Beroepsklassen commercieel, dienstverlening en transport en logistiek kennen in Zuid-Limburg nog relatief grote achterstand ten opzichte van aantal vacatures bij uitbraak COVID-19.

Ontwikkeling online openstaande vacatures (%), Zuid-Limburg, maart 2021

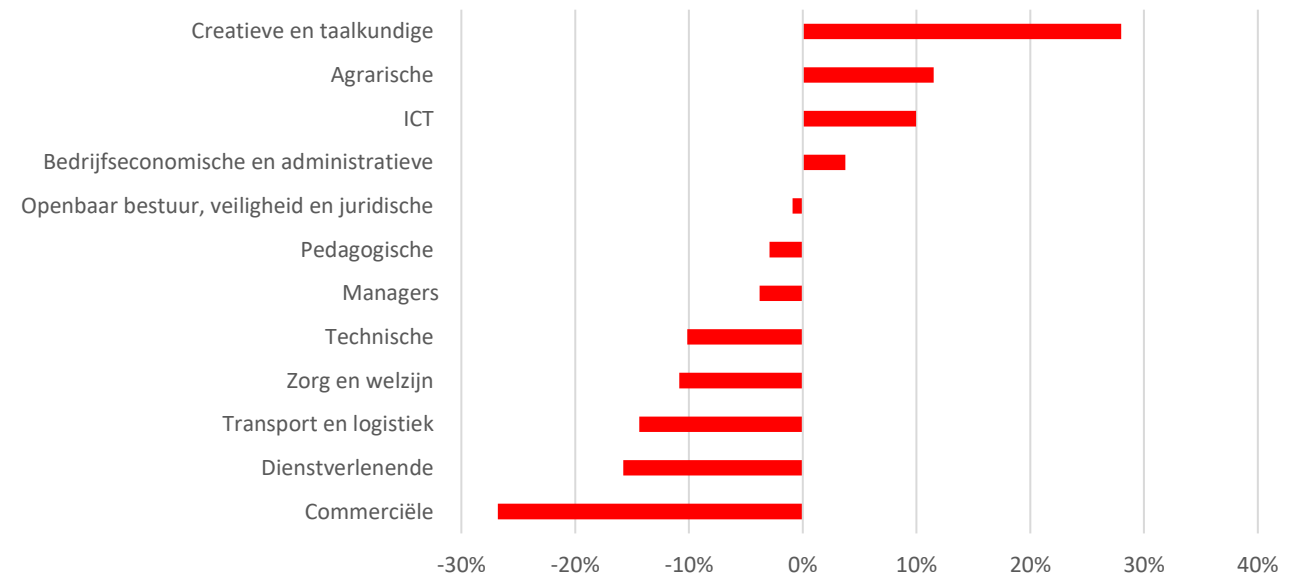
Bron: UWV, bewerking Etil

Online openstaande vacatures, Zuid-Limburg, naar beroepsklasse maart 2021

Bron: UWV, bewerking Etil

Ontwikkeling online openstaande vacatures (%), Zuid-Limburg, maart 2020-2021

Bron: UWV, bewerking Etil

2.4 Impact COVID-19 op arbeidsmarkt

Vacatures

- Het ROA heeft, in december 2020, voor Nederland voorspeld in welke mate er eind 2024 tekorten zouden ontstaan voor bepaalde beroepsgroepen (ITKB)
- ITKB: Indicator knelpunten naar beroep. Typering *zeer groot*: veel knelpunten in de personeelsvoorziening voor dit beroep.
- In de visual hiernaast hebben we de ontwikkeling van het aantal openstaande vacatures in Zuid-Limburg weergegeven naar ITKB-typering
- De vraag naar beroepen waarvoor eind 2024 grote tot zeer grote knelpunten verwacht worden, zijn door corona minder hard geraakt dan voor beroepen waarvoor (vrijwel) geen tekorten voorspeld zijn.
- Begin 2021 zien we herstel binnen alle typering van verwachte knelpunten.

Vactureontwikkeling naar typering van ITKB tot 2024, Zuid-Limburg

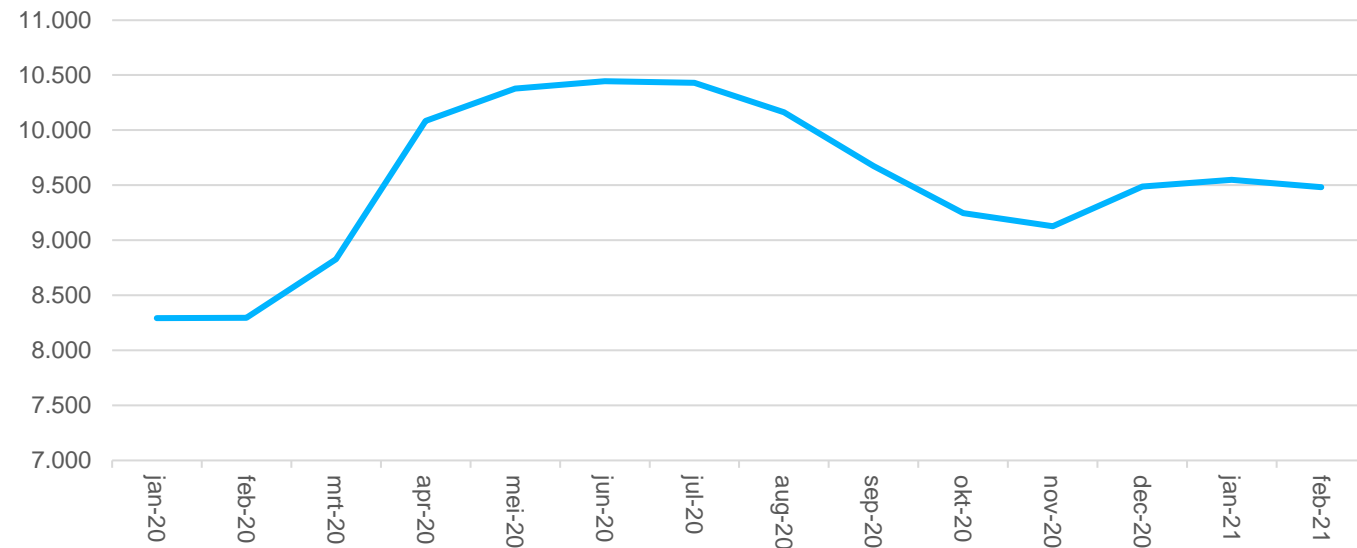
Bron: UWV, ROA, bewerking Etil

2.4 Impact COVID-19 op arbeidsmarkt

WW-uitkeringen

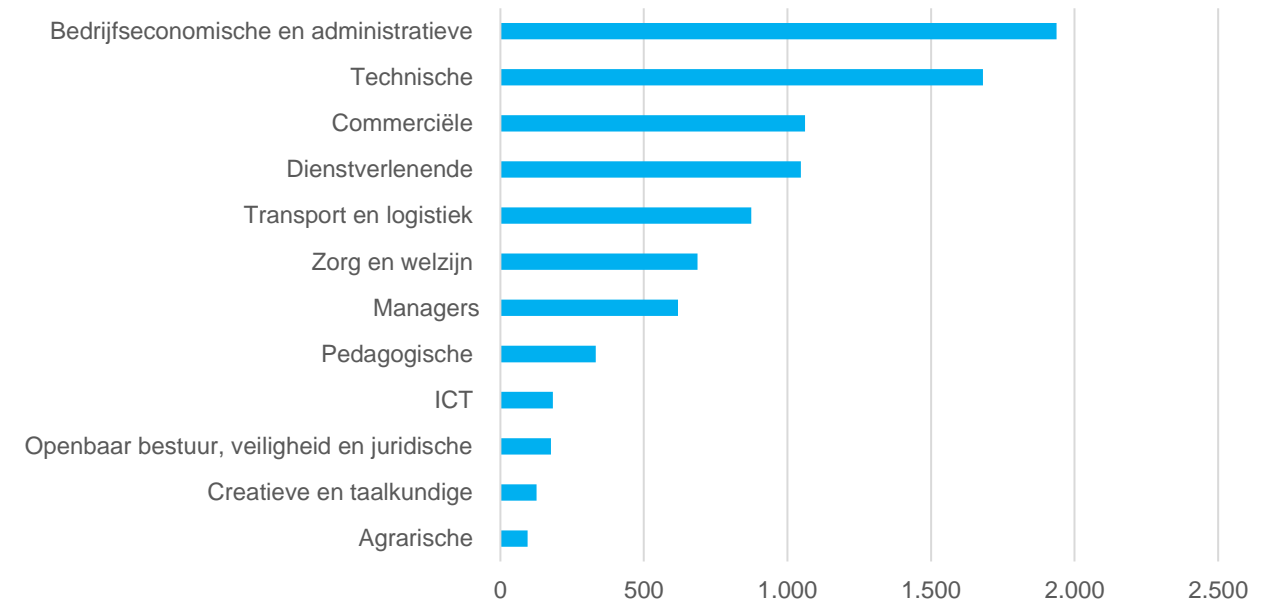
- Het aantal ww-uitkeringen ligt in februari 2021, 9.483 ww-uitkeringen, in Zuid-Limburg nog steeds hoger dan begin 2021.
- Door de steunmaatregelen blijft de verwachte sterke stijging van de werkloosheid uit.
- Vooral binnen de beroepsklasse dienstverlenende beroepen zien we nog een aanzienlijke toename van het aantal ww-uitkeringen ten opzichte van een jaar eerder (voor corona)

Ontwikkeling online openstaande vacatures (%), Zuid-Limburg, maart 2021

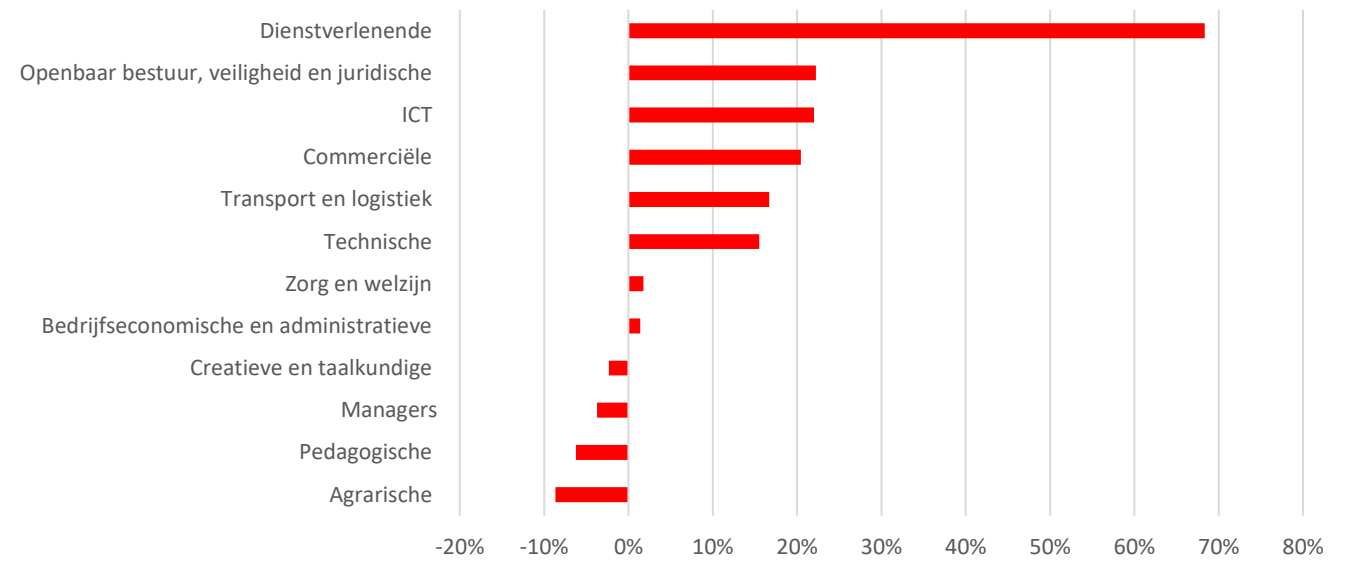
Bron: UWV, bewerking Etil

WW-uitkeringen, Zuid-Limburg, naar beroepsklasse, februari 2021

Bron: UWV, bewerking Etil

Ontwikkeling WW-uitkeringen, Zuid-Limburg, naar beroepsklasse, februari 2020-2021

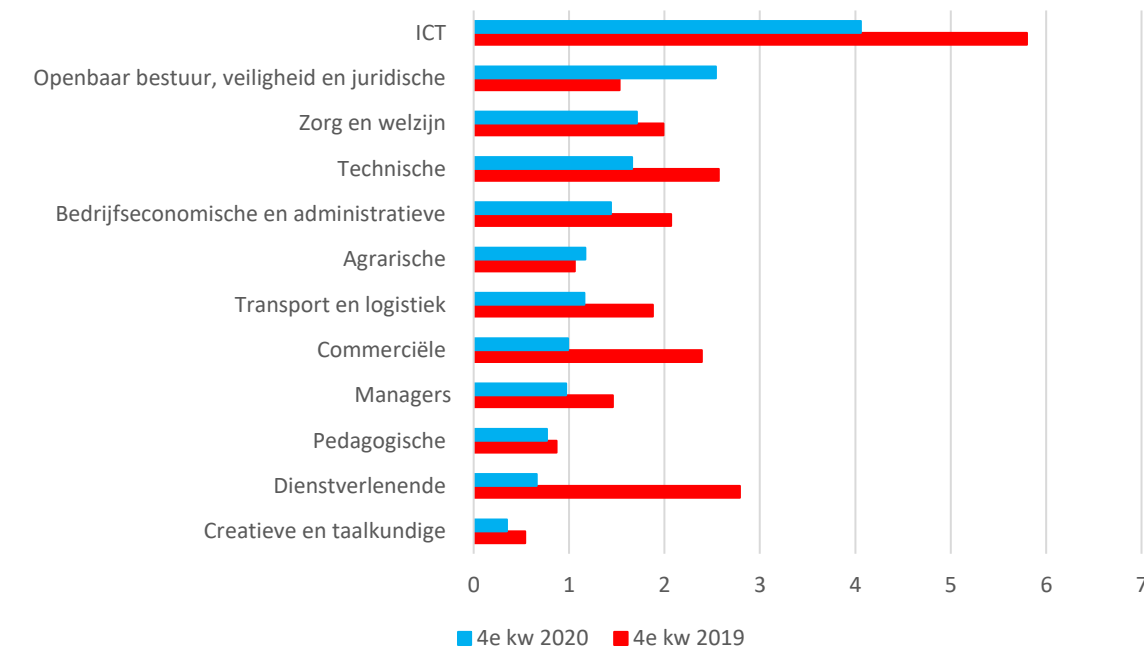
Bron: UWV, bewerking Etil

2.5 Impact COVID-19 op aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

Arbeidsmarktspanning

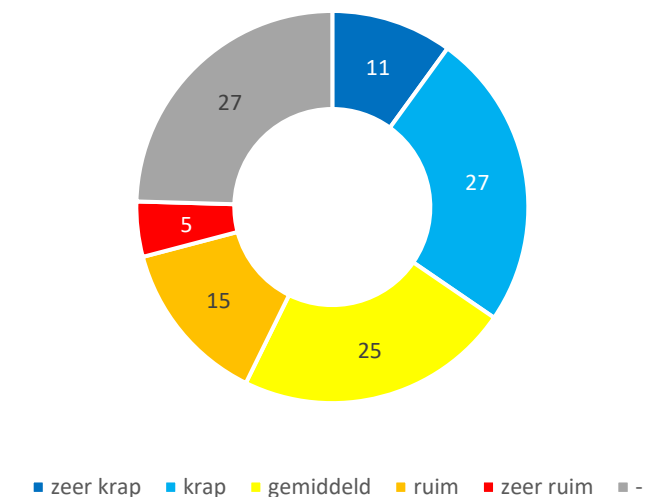
- Dat de coronacrisis grote gevolgen heeft voor de arbeidsmarkt is ook duidelijk terug te zien in de spanningsindicator van het UWV, die de verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt laat zien.
- De arbeidsmarktspanning in Zuid-Limburg ging in het 1^e kwartaal van 2020 voor het eerst sinds het 4^e kwartaal van 2018 van ‘krap’ naar ‘gemiddeld en de spanning neemt in het 2^e kwartaal van 2020 verder af.
- In het tweede deel van 2020 is er weer sprake van een beperkte toename in de arbeidsmarktspanning, maar blijft het niveau van de arbeidsmarktspanning een stuk lager liggen dan aan het begin van het jaar.
- Ondanks de afname in de arbeidsmarktspanning is voor een groot aantal beroepen eind 2020 in Zuid-Limburg nog steeds sprake van een krappe (27 beroepsgroepen) tot zeer krappe (11 beroepsgroepen) arbeidsmarkt. Deze beroepen behoren vooral tot de beroepsklasse ICT, Openbaar bestuur, veiligheid en juridisch, Zorg en Welzijn en Techniek.

Ontwikkeling arbeidsmarktspanning naar beroepsklasse, Z-L en NL, 4^e kw 2019 en 4^e kw 2020

Bron: UWV, bewerking Etil

Samenstelling arbeidsmarktspanning Z-L naar beroepsgroep, 4^e kw 2020

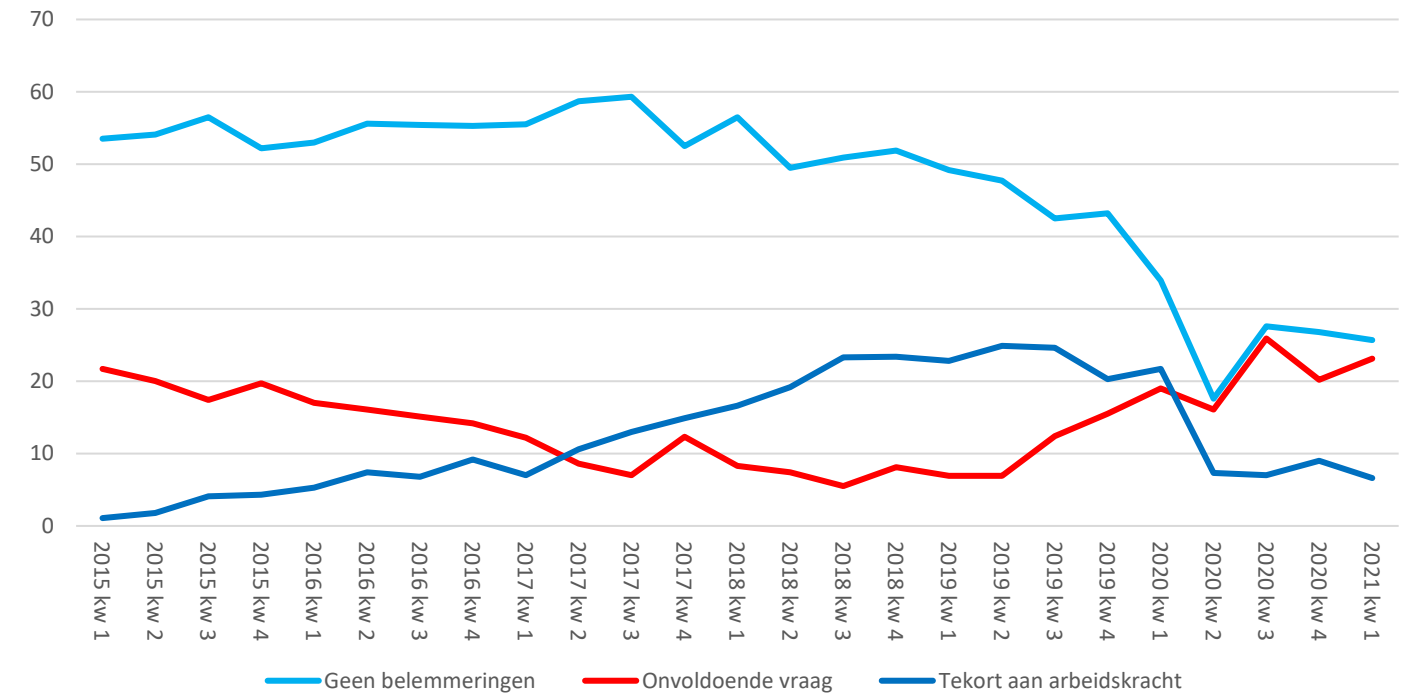
Bron: UWV, bewerking Etil

2.6 Impact COVID-19 op belemmeringen bedrijfsleven

Ervaren bedrijfsbelemmeringen

- Het totaal aantal Zuid-Limburgse bedrijven dat aangeeft belemmeringen in de uitvoering van productie en zakelijke activiteiten te ervaren is door COVID-19 afgenomen. Dit komt vooral doordat het aantal bedrijven dat problemen door personeelsgebrek ervaart afgenomen is.
- Ondernemers die aangeven een tekort aan arbeidskrachten als belemmeringen te ondervinden bij hun activiteiten is bij het begin van het 2^e kwartaal van 2020 sterk teruggelopen. In 2019 kende bijna 1 op de 4 ondernemers problemen door personeelsgebrek. In het 1^e kwartaal van 2021 is dit nog maar bij 1 op de 14 bedrijven het geval.
- Vanaf het 3^e kwartaal van 2019 nam het aantal ondernemers die aangeven dat ze onvoldoende vraag als belemmeringen te ondervinden bij hun activiteiten toe. Door de coronacrisis is dit aandeel verder opgelopen. Bijna 1 op de 4 ondernemers heeft last van onvoldoende vraag.

Belemmeringen bedrijfsleven (in % totaal ondernemers), tekort aan Zuid-Limburg, 1^e kw 2015 – 1^e kw 2021

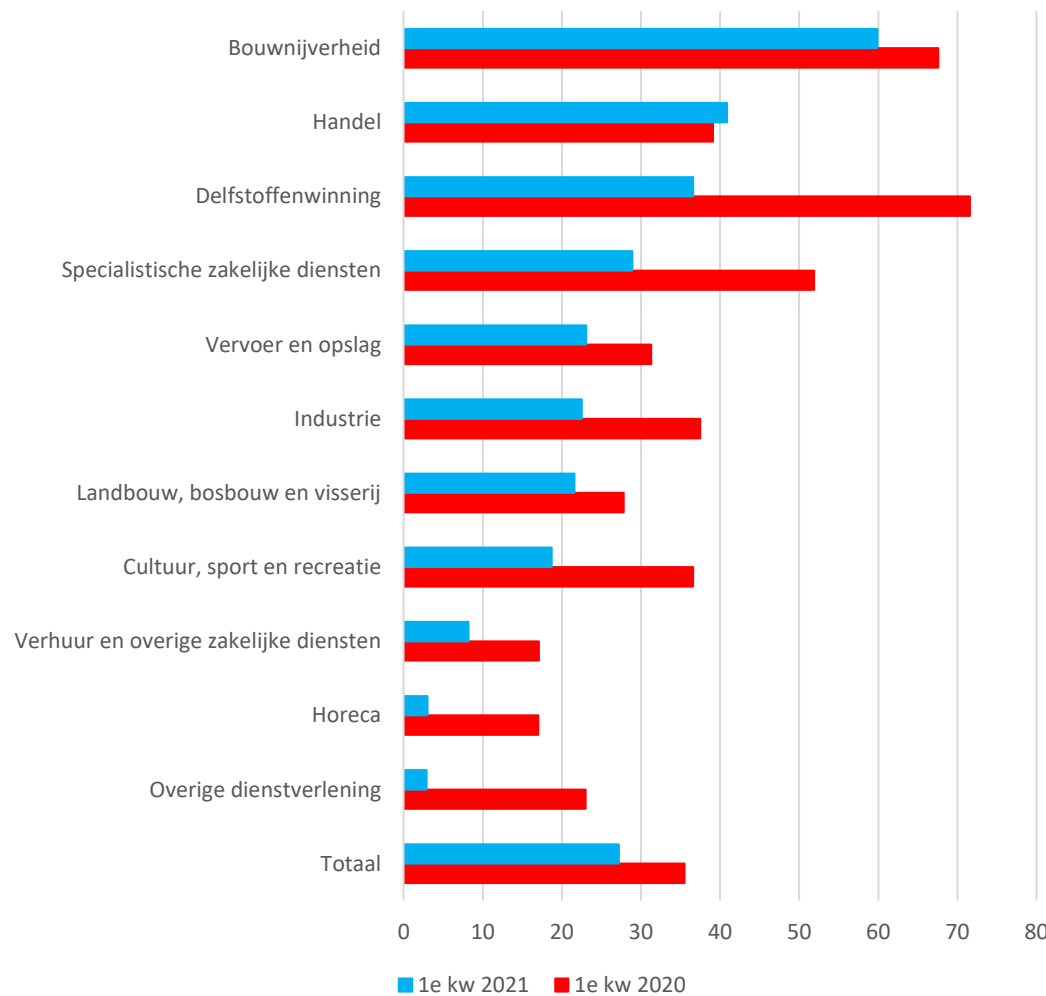

Bron: CBS, bewerking Etil

Op de volgende slide hebben we de belemmeringen naar sector weergegeven. Dit betreft gegevens over de totale provincie Limburg.

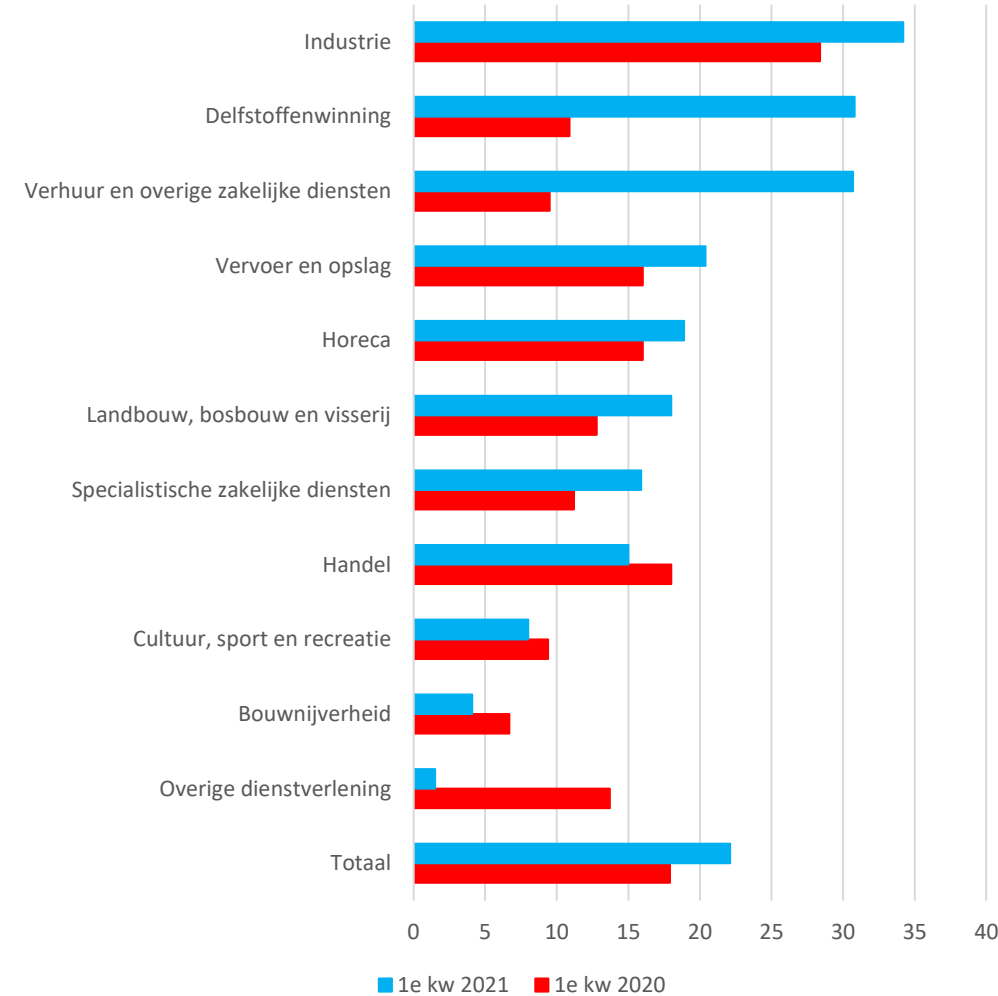
2.6 Impact COVID-19 op belemmeringen bedrijfsleven

Ervaren belemmeringen bedrijfsleven (in % totaal ondernemers), tekort aan arbeidskrachten, Limburg, 1^e kw 2020 – 1^e kw 2021

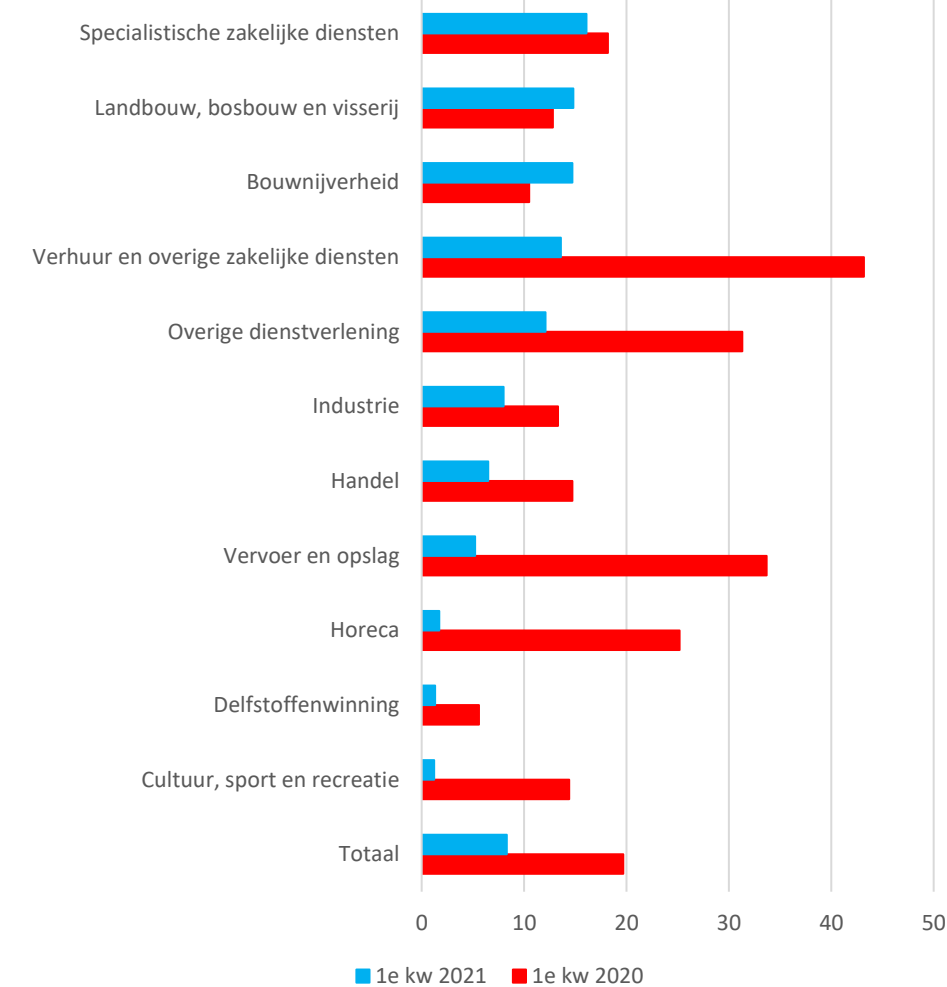
Bron: CBS, bewerking Etil

Ervaren belemmeringen bedrijfsleven (in % totaal ondernemers), onvoldoende vraag, Limburg, 1^e kw 2020 – 1^e kw 2021

Bron: CBS, bewerking Etil

Ervaren belemmeringen bedrijfsleven (in % totaal ondernemers), tekort aan arbeidskrachten, Limburg, 1^e kw 2020 – 1^e kw 2021

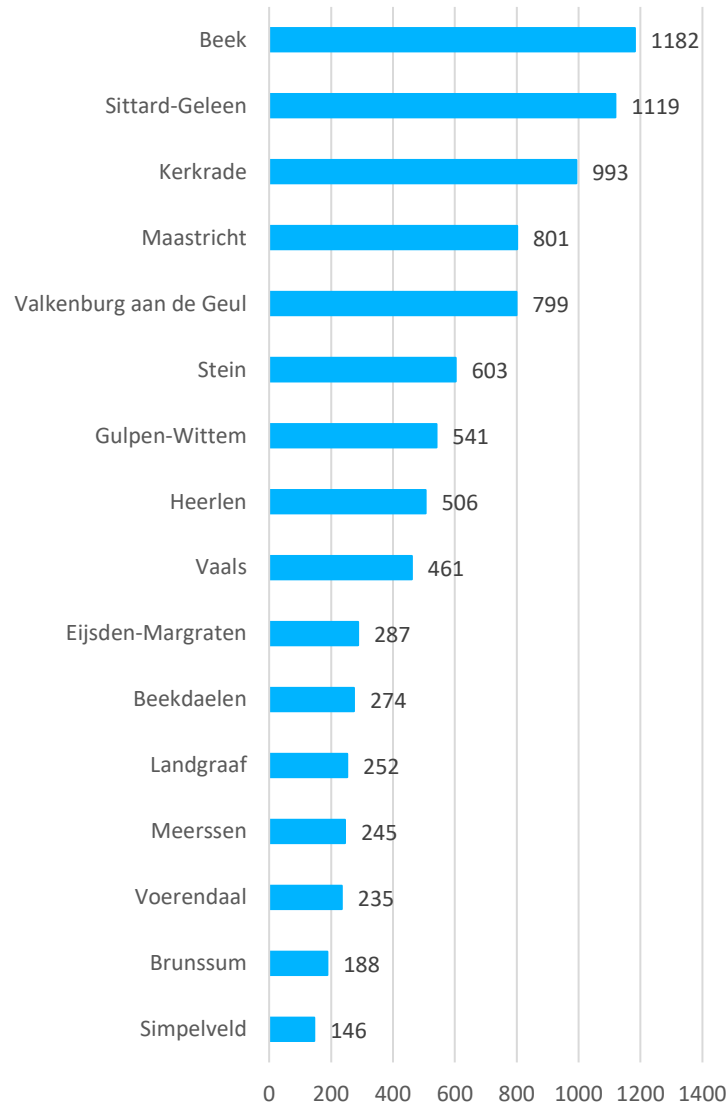

Bron: CBS, bewerking Etil

2.7 Omvang NOW

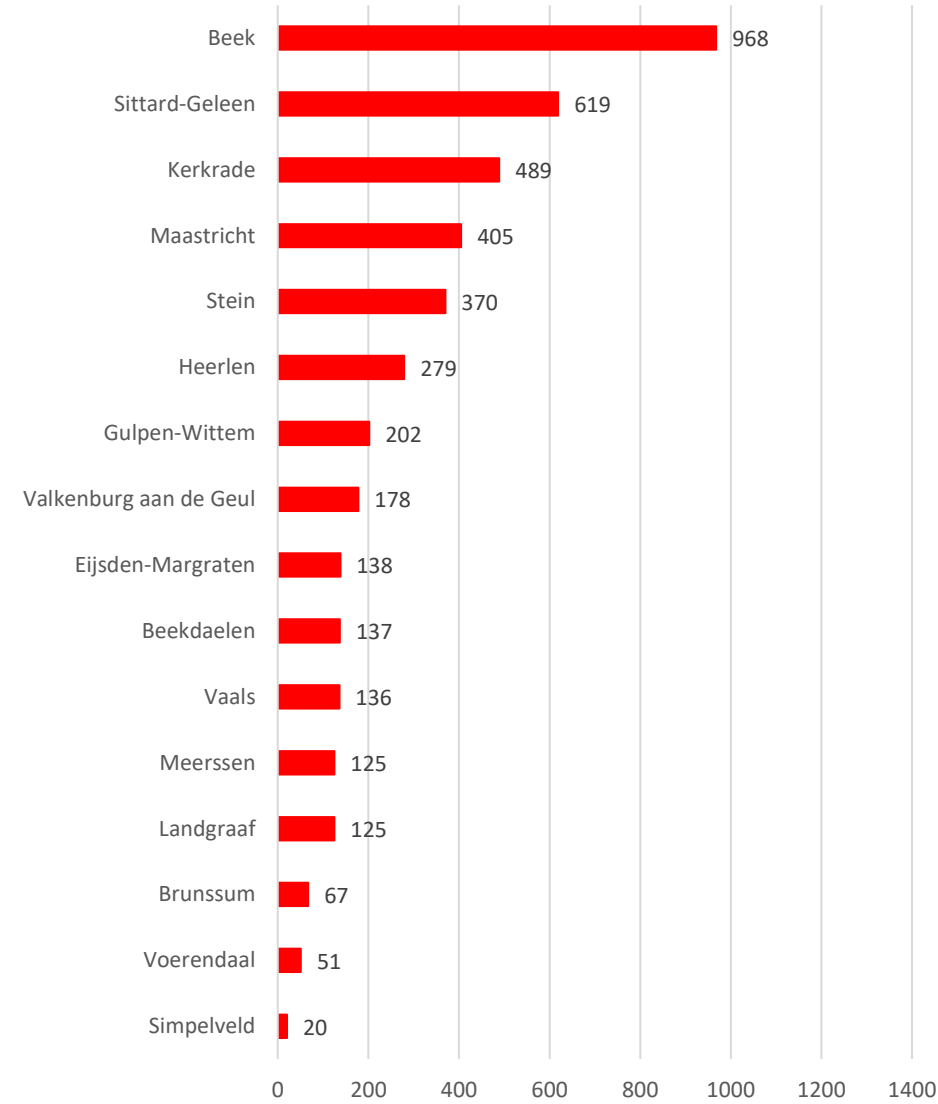
- Omvang NOW-bedrag per werkenden daalt
- Het aantal toekenningen en de bedragen verschilt sterk tussen regio's, vooral omdat de hoofdvestigingen van bedrijven geografische clusters vormen.

Aanvragen NOW 1, euro's per werkenden, Z-L gemeenten

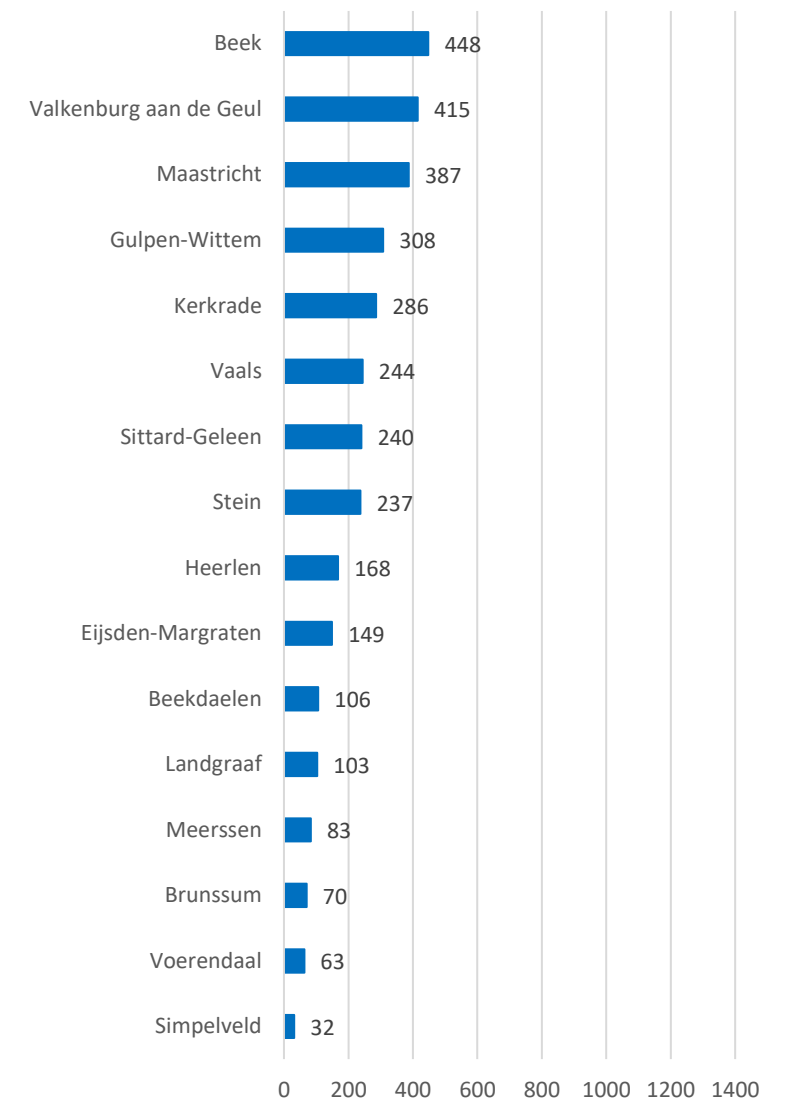
Bron: UWV, bewerking Etil

Aanvragen NOW 2, euro's per werkenden, Z-L gemeenten

Bron: UWV, bewerking Etil

Aanvragen NOW 3, euro's per werkenden, Z-L gemeenten

Bron: UWV, bewerking Etil

Enquête ESZL

Hoofdstuk 3

Resultaten ESZL-enquête

- ESZL heeft in eigen beheer een onderzoek uitgevoerd naar de Corona-effecten onder ondernemers in Zuid-Limburg.
- Aan dit onderzoek hebben in totaal meer dan duizend bedrijven aan deelgenomen, waarvan ongeveer 900 de gehele vragenlijst hebben ingevuld.
- Doel van het onderzoek is om een gedetailleerder beeld te krijgen in de mate waarin de Limburgse ondernemers geraakt worden door de coronacrisis en inzicht te krijgen in de behoefte van Zuid-Limburgse ondernemingen aan steun (landelijks als regionaal).
- Hieronder volgen enkele belangrijke aandachtspunten bij de interpretatie van de enquêteresultaten:
 - Aan de enquête hebben vooral ondernemingen uit de horeca (285 ondernemingen) en detailhandel (304 ondernemingen) deelgenomen
 - Aan de enquête hebben vooral kleinere ondernemingen (1-9 werknemers) deelgenomen (858 ondernemingen)

3.1 Omzet 2020 t.o.v. 2019

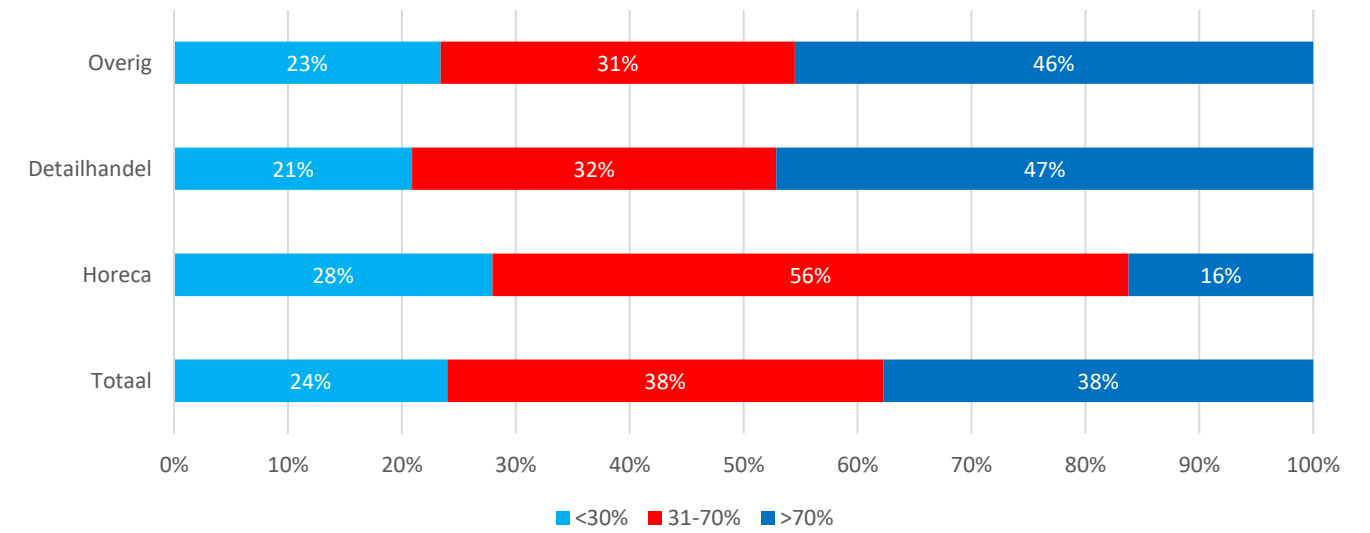
Naar sector

- De omzetsdaling bij Zuid-Limburgse bedrijven is fors: bijna 1 op de 4 ondernemingen geeft aan dat de omzet in 2020 t.o.v. 2019 minder dan 30% bedraagt.
- De horeca kent een relatief sterke daling van de omzet, slechts 16% van de ondernemingen geeft aan dat de omzet in 2020 t.o.v. 2019 meer dan 70% bedraagt.
- 5% van de ondernemingen geeft aan in 2020 een grotere omzet te hebben gehad dan in 2019.

Naar soort gebied

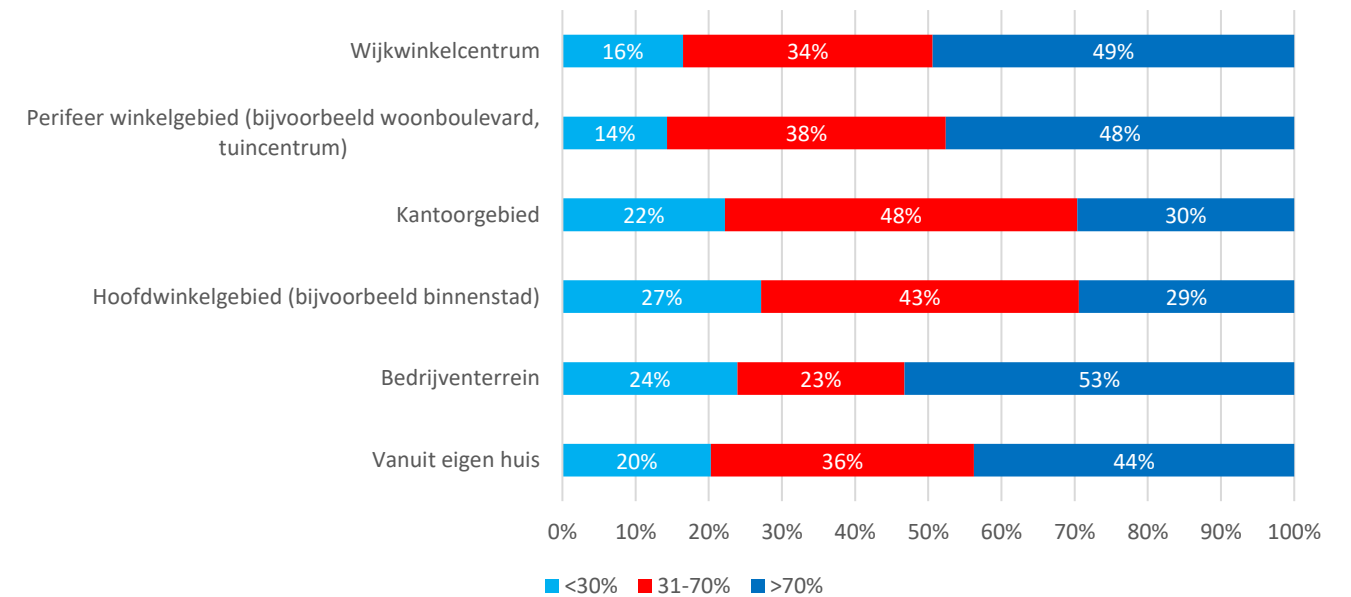
- De omzetsdaling bij Zuid-Limburgse bedrijven is relatief groot in het hoofdwinkelgebied. Veel van de horeca bedrijven die deel hebben genomen aan de enquête zijn in dit gebied gevestigd.
- De omzetsdaling bij Zuid-Limburgse bedrijven is relatief beperkt bij bedrijven gevestigd op een bedrijventerrein. Meer dan 50% van de ondernemingen geeft aan dat de omzet in 2020 t.o.v. 2019 meer dan 70% bedraagt.

Omzet 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Omzet 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.1 Omzet begin 2021 t.o.v. begin 2020

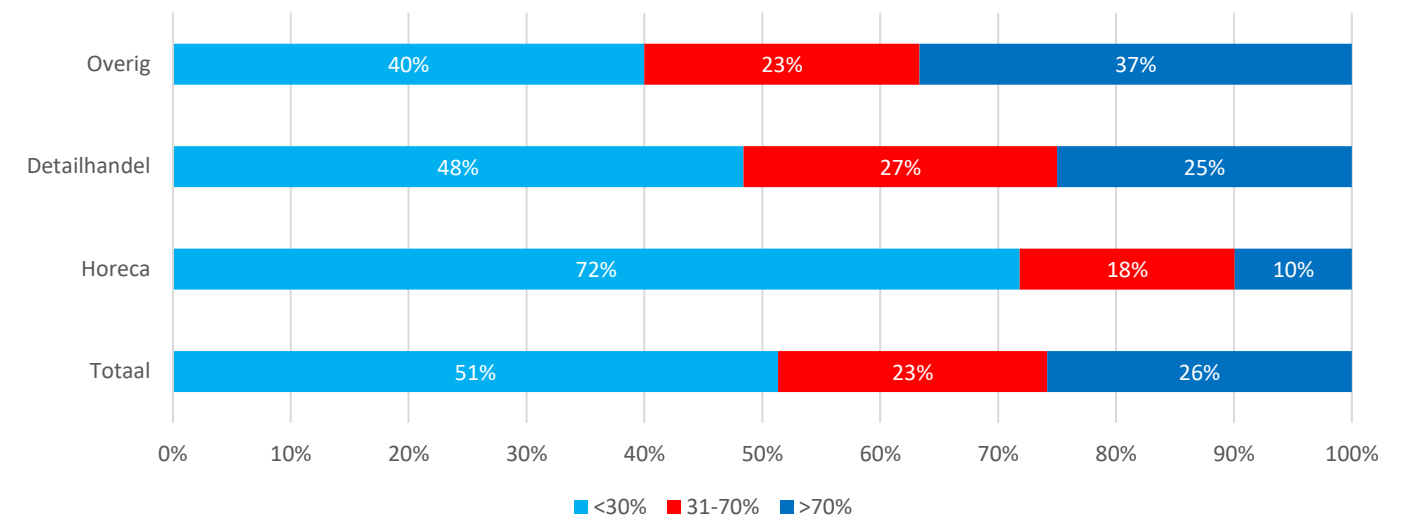
Naar sector

- Vergelijking we de omzet 1-1-2021 – 15-03-2021 met dezelfde periode in 2020 dan zien we een nog grotere afname van de omzet.
- Meer dan de helft van de bedrijven geeft aan dat de omzet begin 2021 t.o.v. begin 2020 minder dan 30% bedraagt. Slechts 1 op de 4 bedrijven geeft aan dat de omzet begin 2021 t.o.v. begin 2020 groter is dan 70%.
- 2% van de ondernemingen geeft aan begin 2021 een grotere omzet te hebben gehad dan begin 2020.

Naar soort gebied

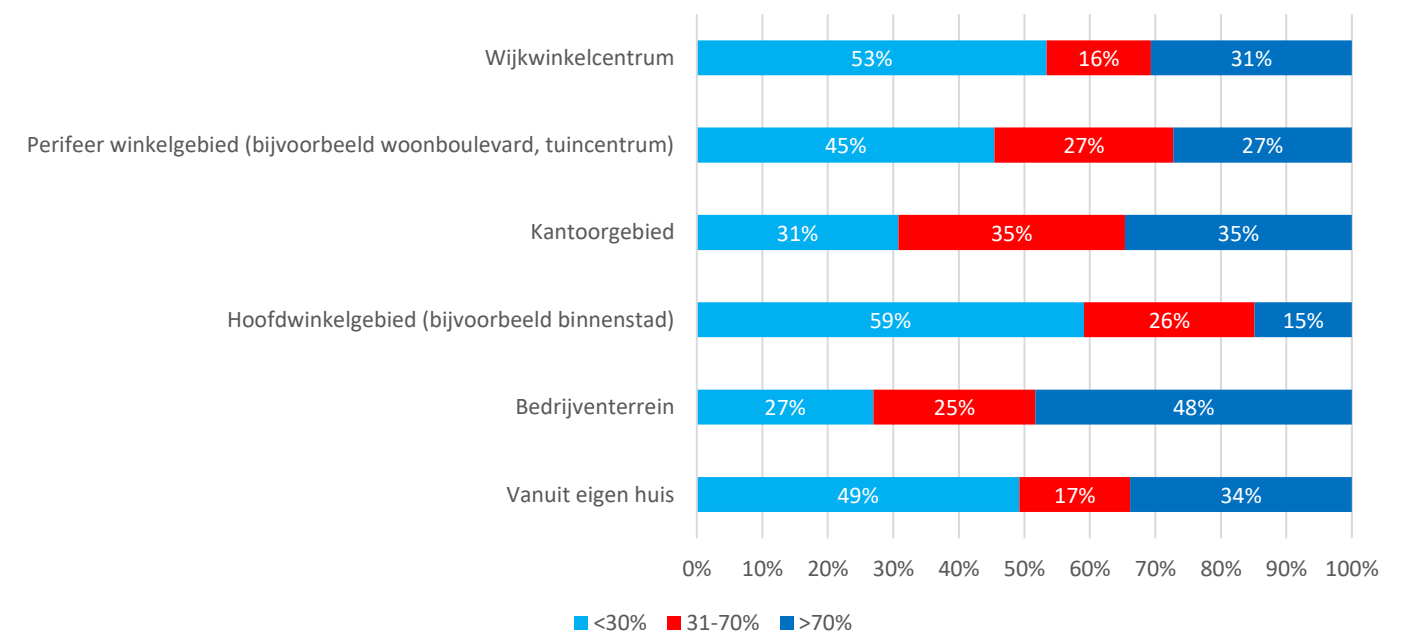
- De ondernemers in het hoofdwinkelgebied worden door de coronacrisis relatief hard geraakt. Slechts 15% van de ondernemingen geeft aan dat de omzet begin 2021 t.o.v. begin 2020 meer dan 70% bedraagt.
- Ook ondernemers in het wijkwinkelcentrum, perifeer winkelgebied en vanuit eigen huis kampen ook met een grote daling in de omzet.
- De omzetsdaling van ondernemingen op een bedrijventerrein of in een kantoorgebied is t.o.v. het totaal relatief beperkt.

Omzet 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Omzet 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.2 Verwachting voortbestaan onderneming

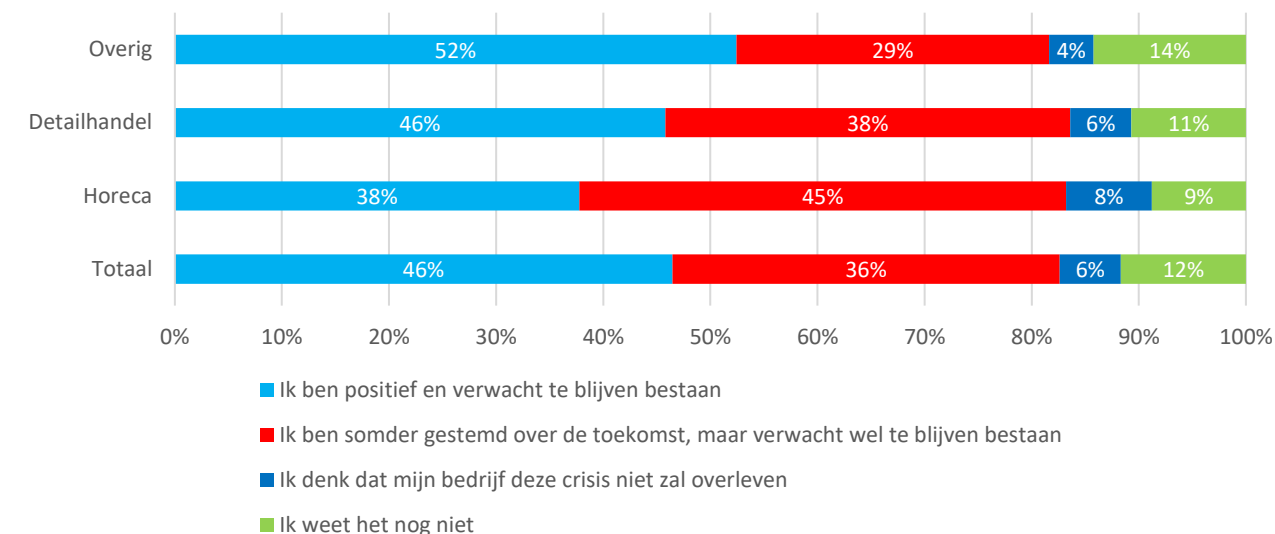
Naar sector

- Meer dan 80% van de Zuid-Limburgse ondernemers verwacht te blijven bestaan: 44% van deze ondernemers geeft aan (ondanks dat ze de crisis overleven) de toekomst somber in te zien.
- 6% van de Zuid-Limburgse ondernemers geeft aan dat ze de crisis niet denken te overleven.
- Vooral bedrijven in de horeca zijn minder positief over het voortbestaan van hun onderneming.

Naar soort gebied

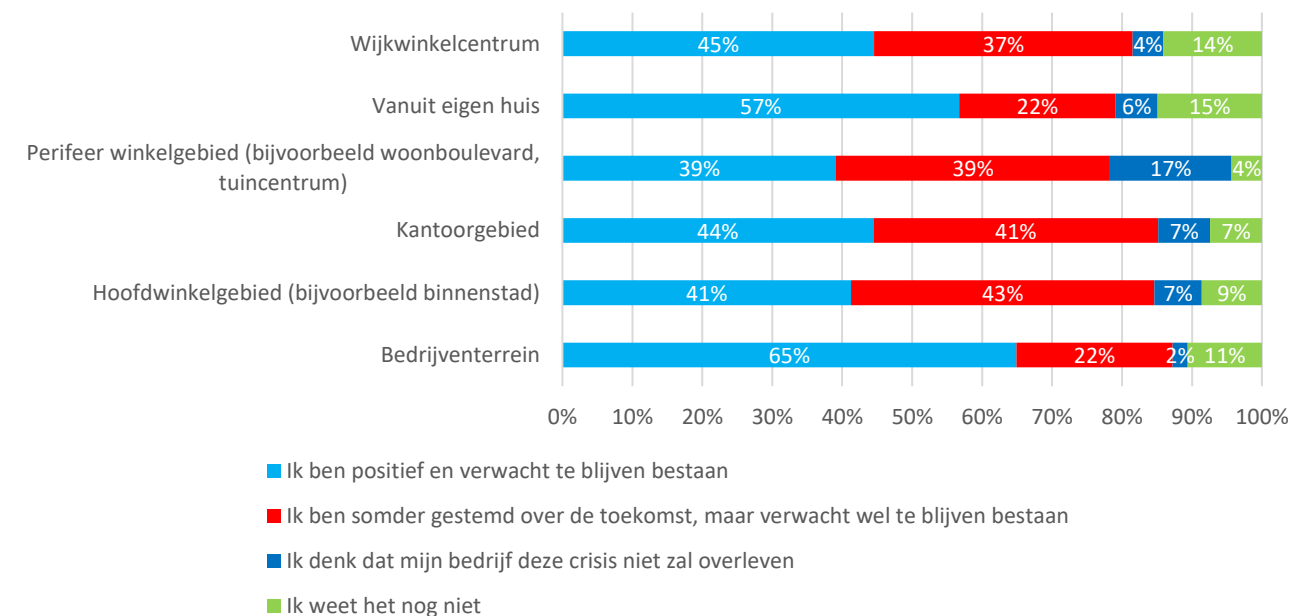
- Bedrijven gevestigd op een bedrijventerrein zijn het meest positief over het voortbestaan van hun bedrijf, terwijl ondernemingen binnen het hoofdwinkelgebied en perifeer winkelgebied het minst positief zijn.
- Meer dan 1 op de 7 ondernemingen in het perifeer winkelgebied geeft aan dat ze de crisis niet denken te overleven.

Verwachting voortbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Verwachting voortbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.3 Inzet bedrijfsreserves en privévermogen

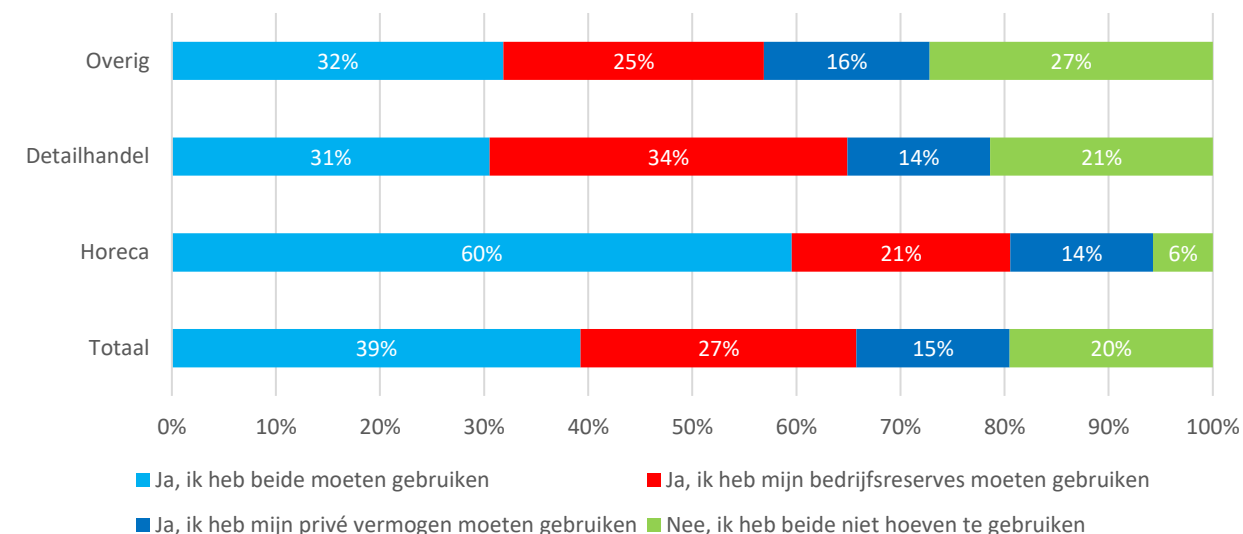
Naar sector

- 80% van de Zuid-Limburgse ondernemingen geeft aan privévermogen of de bedrijfsreserves te hebben moeten gebruiken.
- Bijna 40% van de ondernemingen geeft aan beide te hebben moeten gebruiken.
- In de horeca ligt de inzet van privévermogen of het gebruik van de bedrijfsreserves relatief hoog.

Naar soort gebied

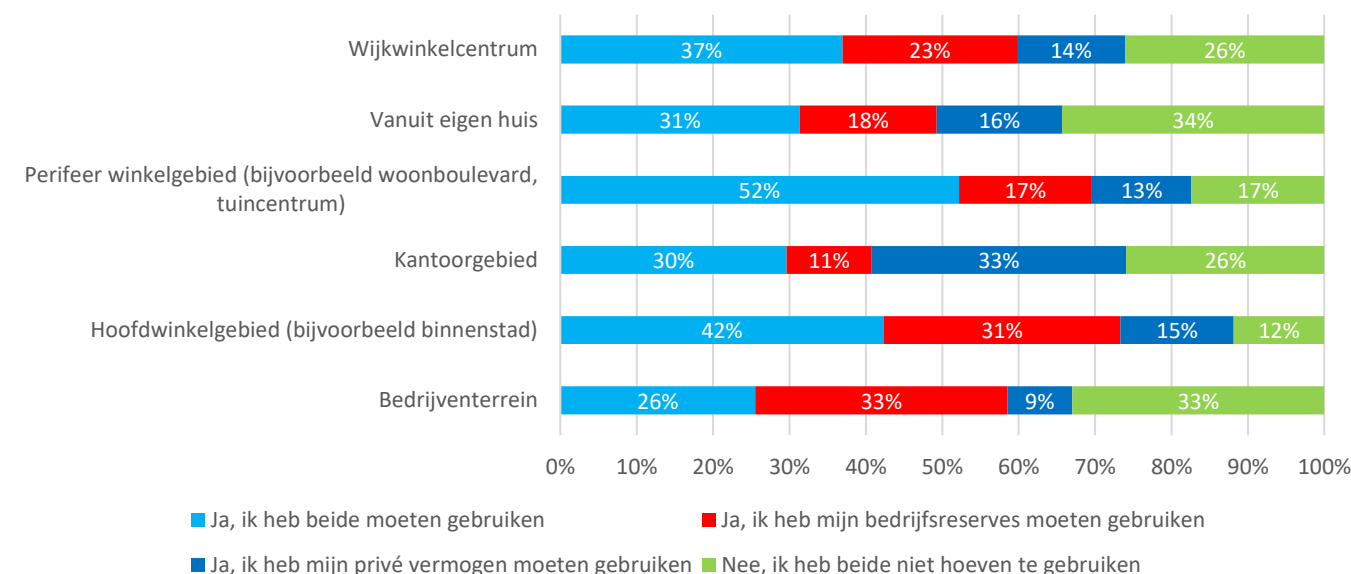
- Het gebruik van privévermogen of bedrijfsreserves ligt relatief laag op de bedrijventerreinen en bedrijven die vanuit eigen huis actief zijn.
- Het gebruik van privévermogen of bedrijfsreserves van Zuid-Limburgse ondernemingen ligt relatief hoog binnen het hoofdwinkelgebied en het perifeer winkelgebied.

Inzet bedrijfsreserves en privévermogen (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Inzet bedrijfsreserves en privévermogen (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

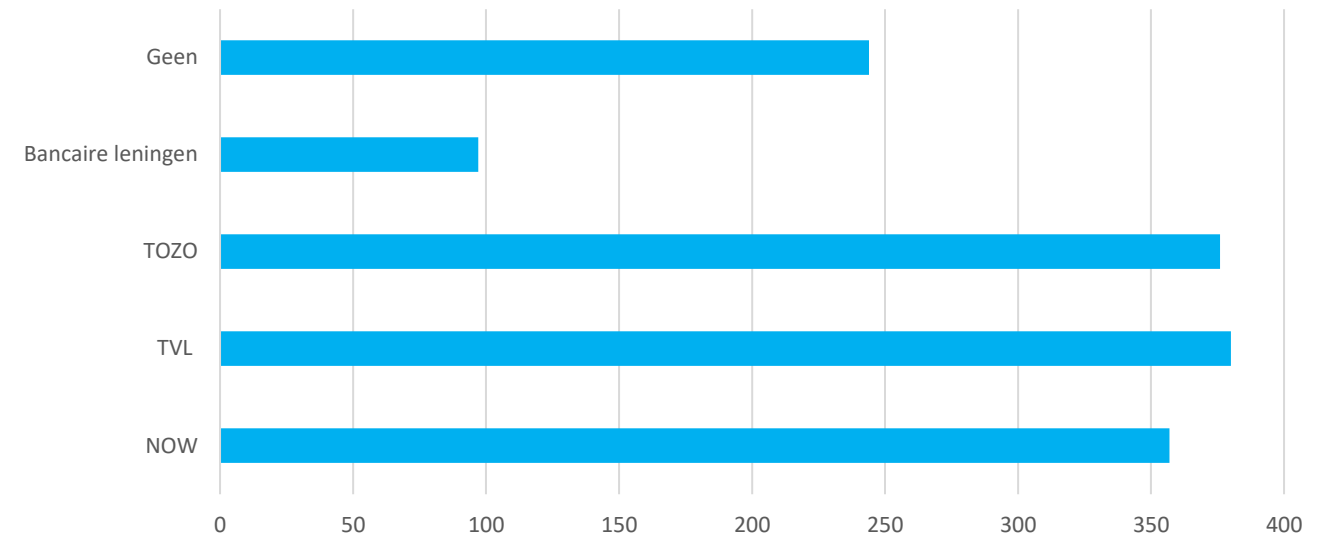
Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.4 Gebruik steunmaatregelen overheid

Gebruikte steunmaatregelen

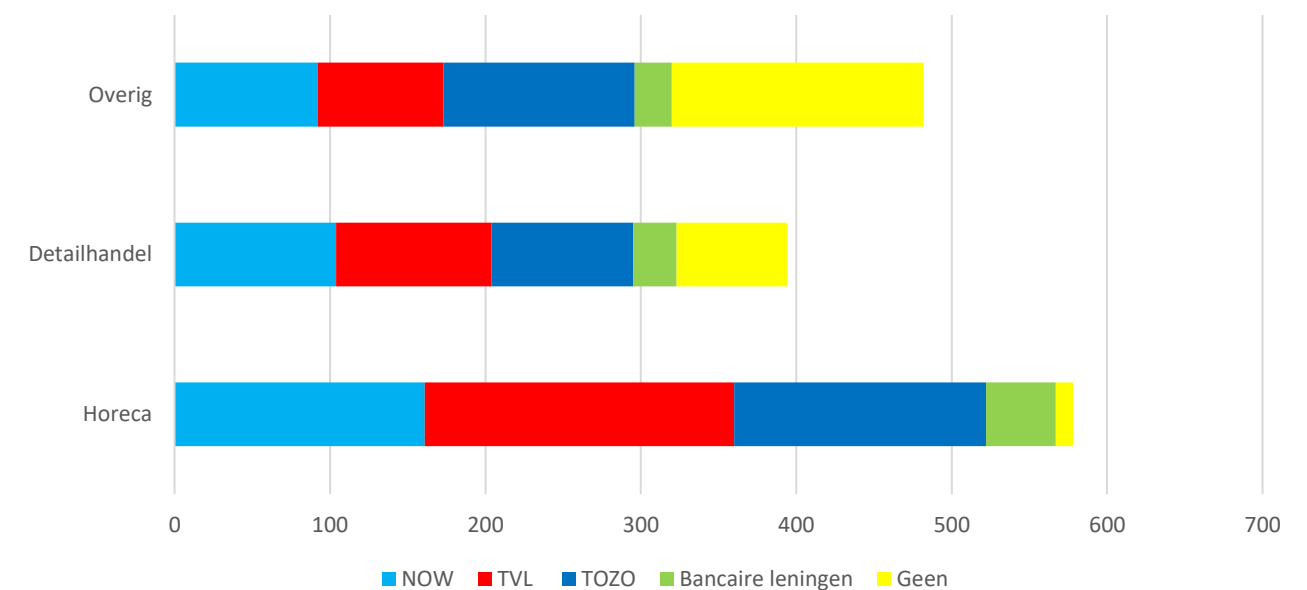
- 244 bedrijven (26%) die deel hebben genomen aan de enquête geven aan geen gebruik te hebben gemaakt van de landelijke steunmaatregelen.
- 97 bedrijven (ongeveer 25%) die deel hebben genomen aan de enquête geven aan een bancaire leningen te hebben afgesloten.
- Bedrijven hebben het meeste gebruik gemaakt van de TVL (tegemoetkoming vaste lasten, 380 ondernemingen), kort gevolgd door de TOZO-regeling (Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers, 376 ondernemingen) en NOW (Tijdelijke nootmaatregel overbrugging werkgelegenheid, 357 ondernemingen).
- Bijna alle bedrijven in de sector horeca (94%) hebben gebruik gemaakt van een van de landelijke steunmaatregelen. In de sectoren detailhandel (73%) en overig (60%) ligt dit aandeel iets lager.

Door ondernemingen gebruikte steunmaatregelen, Z-L bedrijven

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Door ondernemingen gebruikte steunmaatregelen, Z-L bedrijven, naar sector

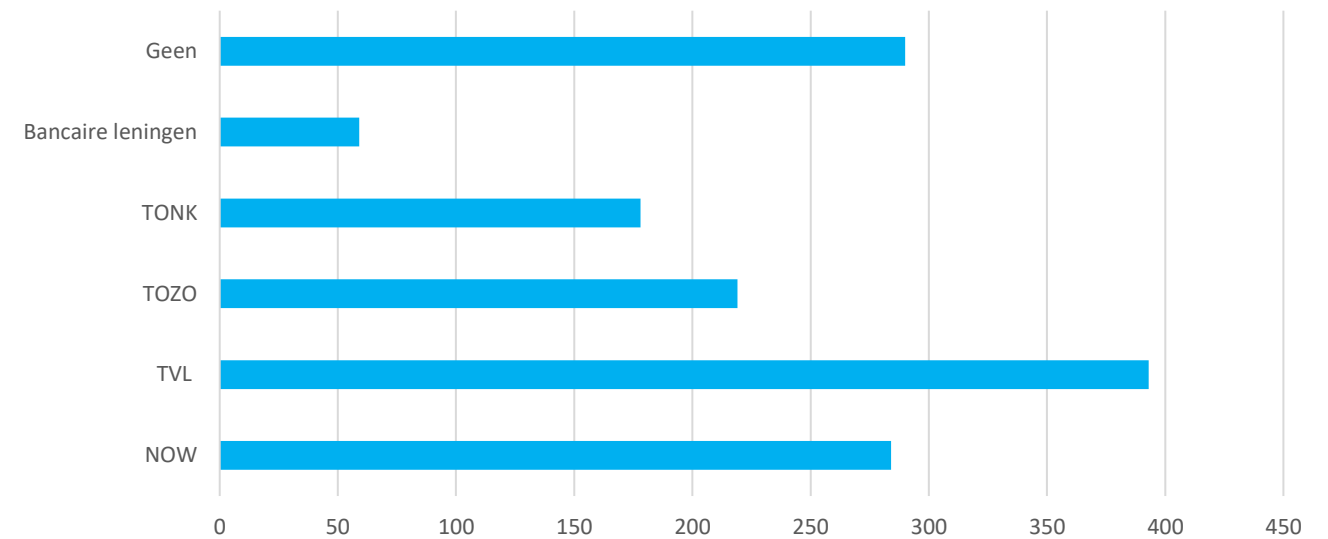
Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.4 Gebruik steunmaatregelen overheid

Verwacht benodigde gebruik in komende maanden

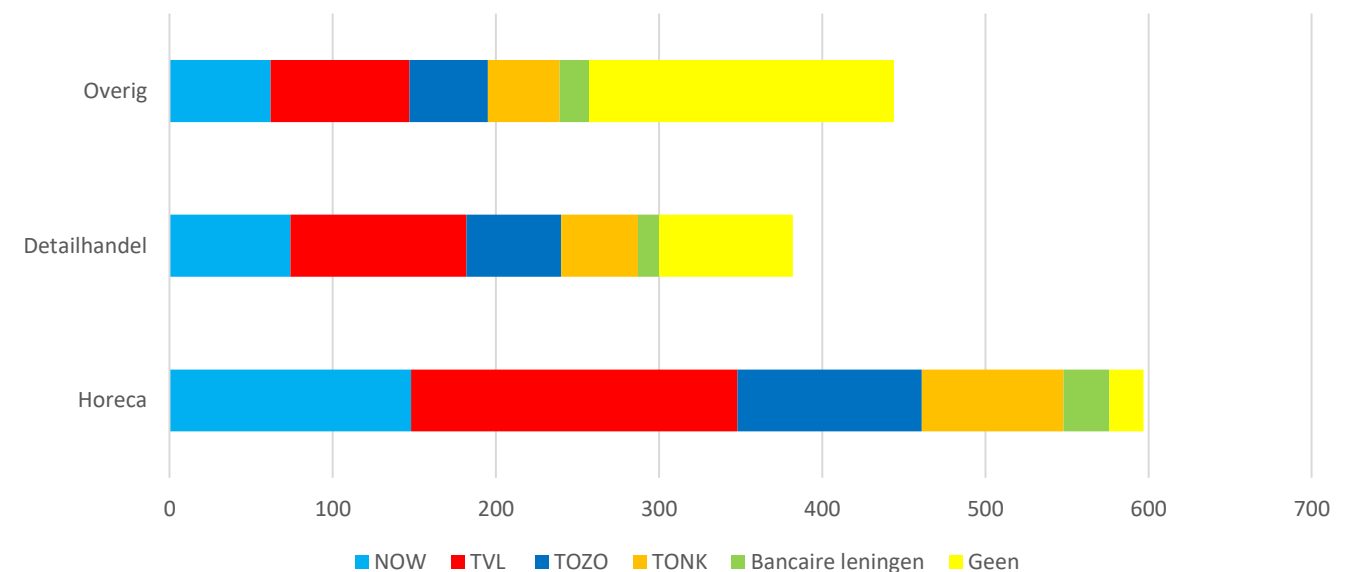
- 290 bedrijven (31%) die deel hebben genomen aan de enquête geven aan in de komende maanden geen gebruik van de landelijke steunmaatregelen verwachten te maken. Dit aandeel ligt hoger dan het eerdere gebruik van de steunmaatregelen (26%).
- Het verwachte gebruik van de TVL blijft stabiel, ondernemers verwachten minder gebruik te zullen maken van de TOZO- en NOW-regeling. Ondanks deze afname blijft het aandeel dat gebruik maakt van deze maatregelen groot.
- 178 Ondernemingen verwachten gebruik te zullen maken van de nieuwe steunmaatregel TONK (Tijdelijke Ondersteuning Noodzakelijke Kosten)
- Bijna alle bedrijven in de sector horeca (92%) verwachten gebruik te maken van een van de landelijke steunmaatregelen. In de sectoren detailhandel (69%) en overig (54%) ligt dit aandeel iets lager.

Door ondernemingen gebruikte steunmaatregelen, Z-L bedrijven

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Door ondernemingen gebruikte steunmaatregelen, Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.5 Verwachting duur voortzetten onderneming door overheidssteun

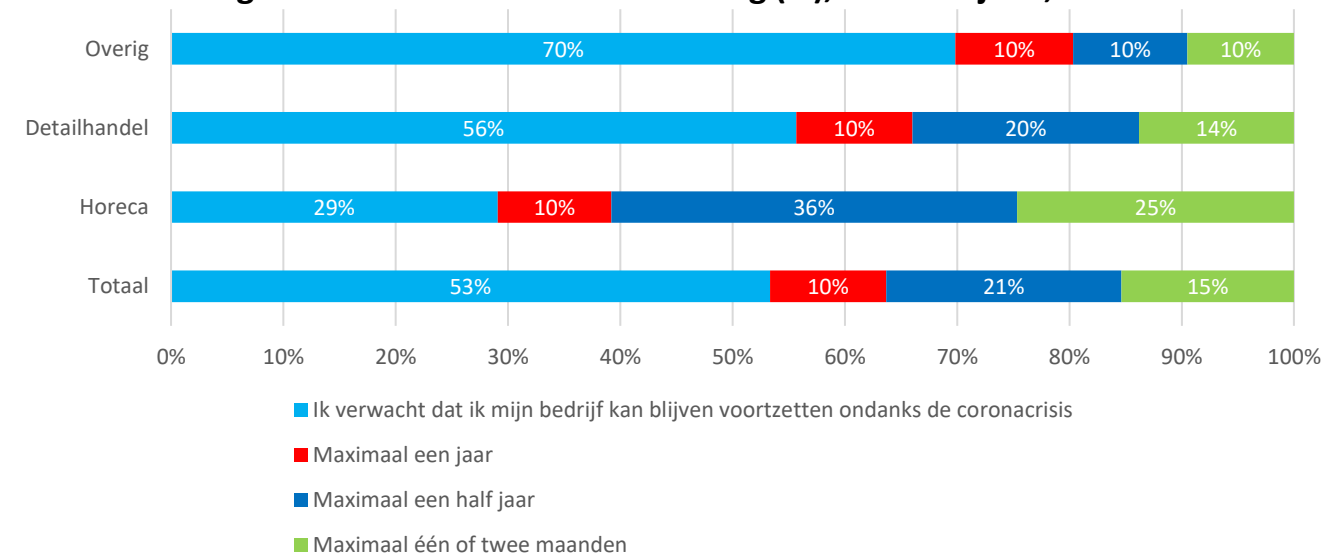
Naar sector

- Meer dan de helft van de Zuid-Limburgse ondernemingen verwacht dat hun bedrijf kan blijven voortbestaan.
- Bedrijven die hier onzeker over zijn, denken dat de komende maanden cruciaal zullen zijn: 15% geeft aan het nog maar 1 of 2 maanden vol te kunnen houden en 21% heeft aan het nog maar maximaal 6 maanden vol te kunnen houden.
- Vooral in de horeca zijn ondernemers minder positief over het voortbestaan van hun onderneming.

Naar soort gebied

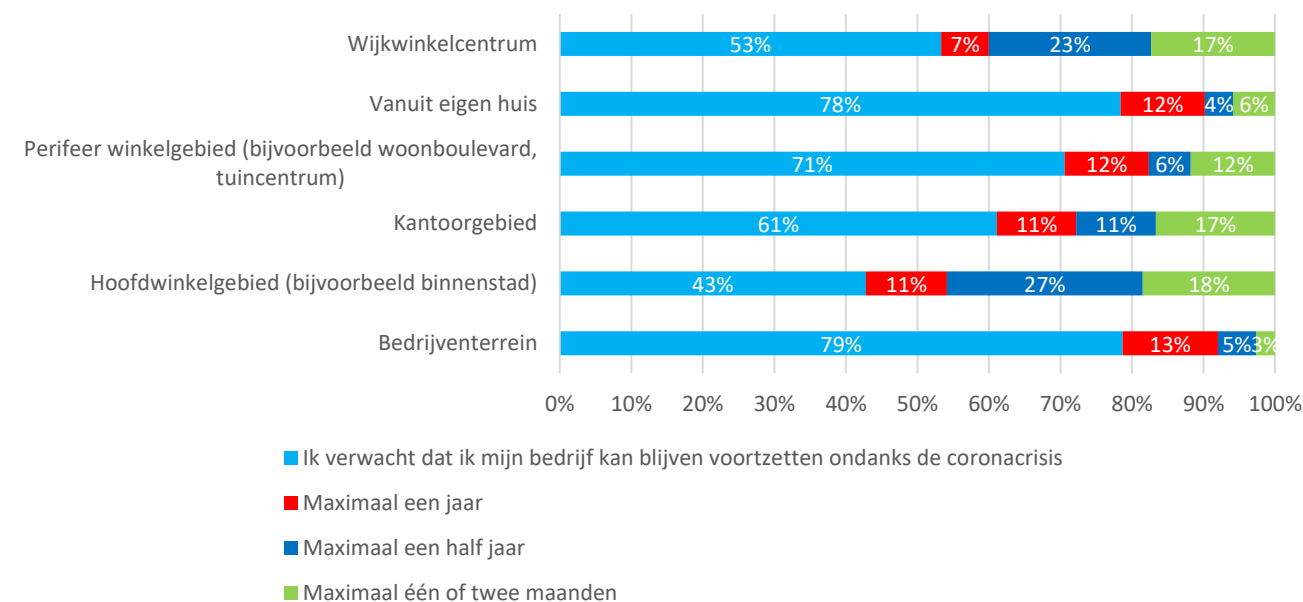
- Bedrijven gevestigd op een bedrijventerrein en vanuit eigen huis zijn het meest positief over het voortbestaan van hun bedrijf, terwijl ondernemingen binnen het hoofdwinkelgebied en het wijkwinkelcentrum het minst positief zijn.

Verwachting duur voortbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Verwachting duur voortbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

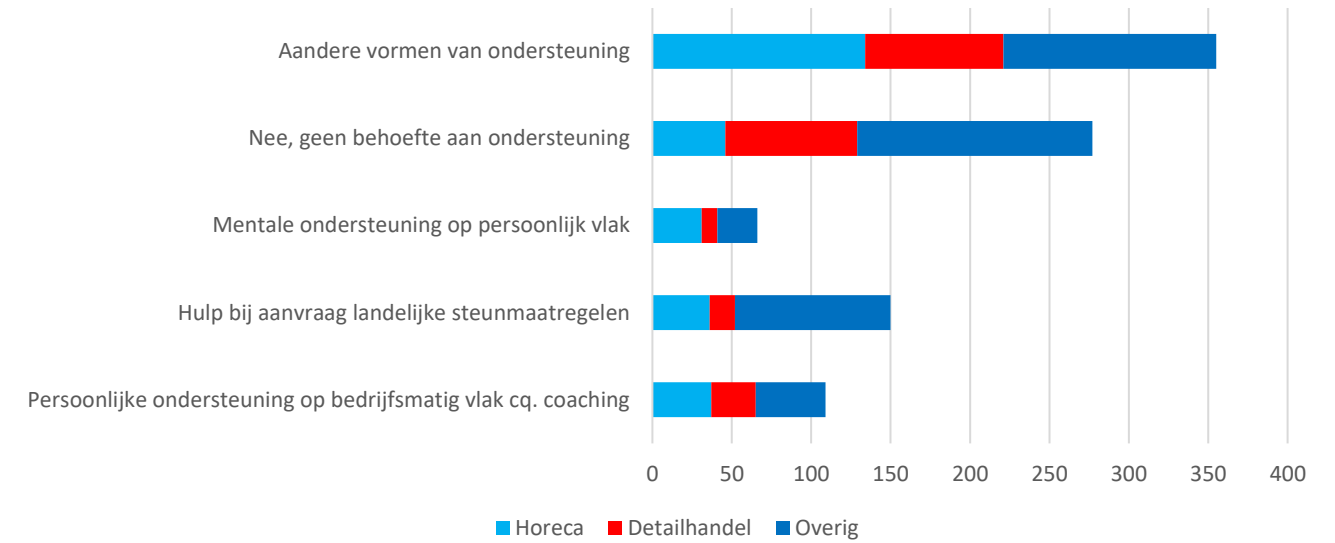
Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.6 Behoeftte aanvullende steunmaatregelen

Totaal

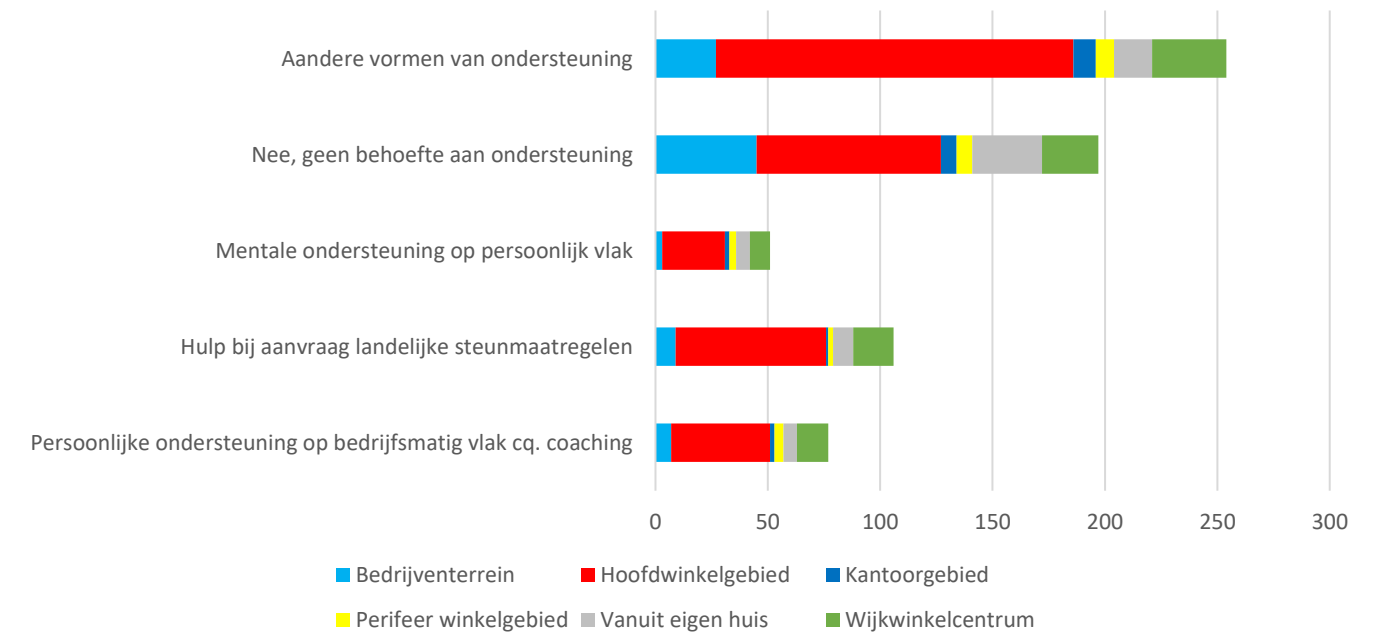
- Meer dan 2 op 3 Zuid-Limburgse ondernemers geeft aan behoefte te hebben aan steun naast de landelijke steunmaatregelen
- Naast hulp bij het aanvragen van landelijke steunmaatregelen (16%) is er behoefte aan persoonlijke ondersteuning op bedrijfsmatig vlak (12%) en mentale ondersteuning op persoonlijk vlak (7%).
- De behoefte aan aanvullende steunmaatregelen is divers, 38% van de ondernemingen heeft aangegeven behoefte te hebben aan een andere vorm van steun (zie volgende slide)

Behoeftte aanvullende steunmaatregelen, aantal ondernemingen Z-L, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Behoeftte aanvullende steunmaatregelen, aantal ondernemingen Z-L, naar soort gebied

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.6 Behoeftte aanvullende steunmaatregelen

Categorie anders

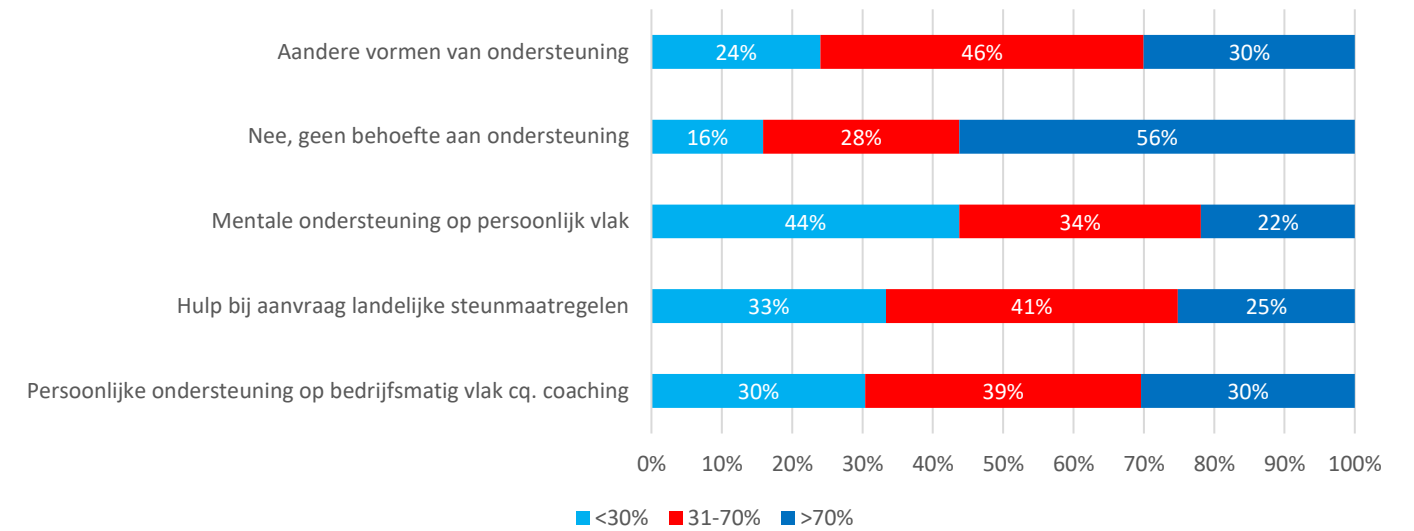
- Beperking gemeentelijke belastingen
- Snellere en meer soepele verstrekking vergunningen
- Verstrekken van meer opdrachten aan lokale ondernemers
- Parkeertarieven verlagen
- Meer steun voor grensondernemers
- Huurverlaging
- Snellere uitbetaling steunmaatregelen
- Snellere, adequate en transparante communicatie
- Verbinden sectoren
- Flexibel omgaan met bestaande wetgeving om initiatieven van ondernemers beter te faciliteren
- Gemeente aantrekkelijker maken voor bezoekers

3.6 Behoeftte aanvullende steunmaatregelen

Detaillering geen behoefte aan steun

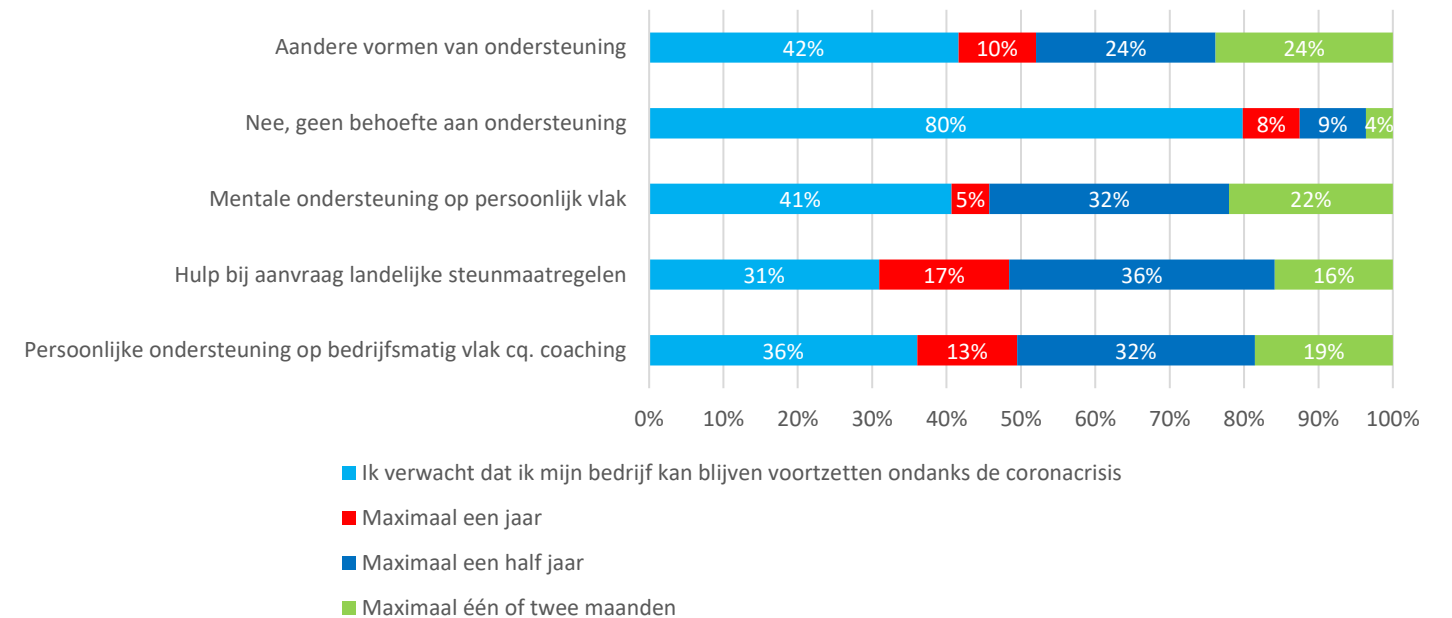
- 30% van de Zuid-Limburgse ondernemingen heeft in de enquête aangegeven geen behoefte te hebben aan aanvullende ondersteuning. Bij deze bedrijven is het interessant om te kijken in welke mate zij geraakt worden door de coronacrisis:
 - De verwachte omzet in 2020 t.o.v. 2019 is bij deze bedrijven relatief hoog in vergelijking met het totaal aantal ondernemingen dat deel heeft genomen aan de enquête
 - Bedrijven die aan hebben gegeven geen behoefte te hebben aan aanvullende steun verwachten dat hun bedrijf ondanks de coronacrisis gewoon kan blij voortbestaan.
- Naarmate de onderneming harder geraakt wordt door de coronacrisis neemt de behoefte aan aanvullende steun toe.

Behoeftte aan aanvullende maatregelen i.r.t. omzetsdaling 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar type behoefte

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Behoeftte aan aanvullende maatregelen i.r.t. inschatting voortbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar type behoefte

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.7 Behoefte aan hulp van andere bedrijven

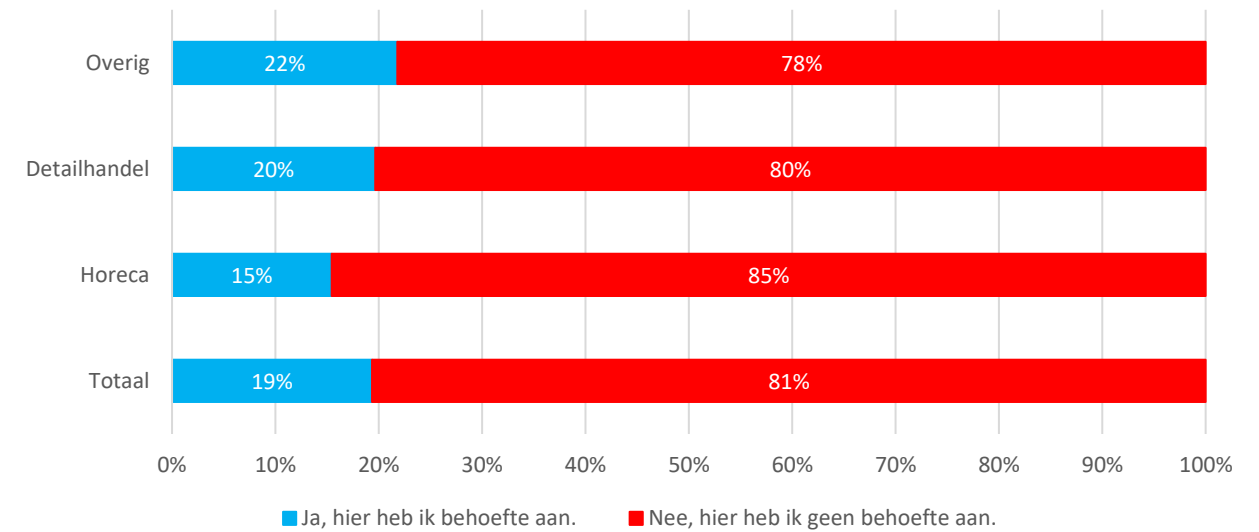
Totaal

- Bijna 1 op de 5 Zuid-Limburgse ondernemers geeft aan behoefte te hebben aan hulp van andere ondernemingen.
- Binnen de horeca is deze behoefte relatief laag, terwijl deze in de sector overig relatief groot is.
- Binnen het perifeer winkelgebied, wijkwinkelcentrum en hoofdwinkelgebied is deze behoefte relatief laag, terwijl deze in het kantoorgebied en op het bedrijventerrein relatief groot is.

Naar impact coronacrisis (zie volgende slide)

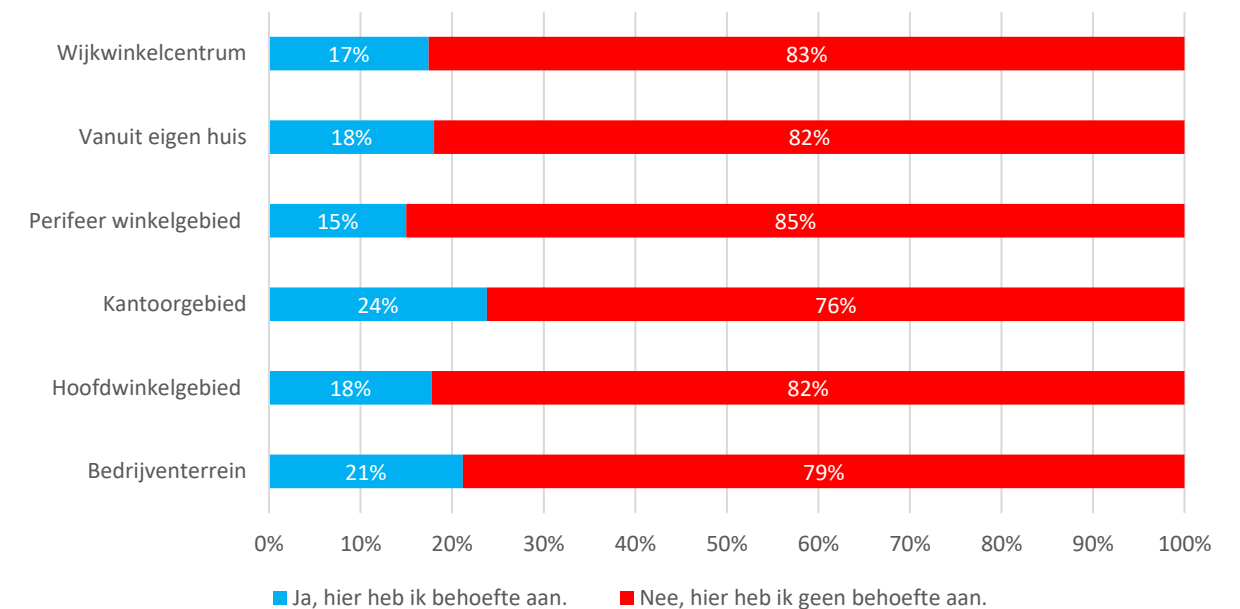
- Naarmate ondernemingen door de coronacrisis harder geraakt worden, neemt de behoefte aan hulp van andere bedrijven toe.
- Naarmate het voortbestaan van de onderneming op korte termijn in gevaar komt, heeft dit ook tot effect dat de behoefte aan hulp af kan nemen. Bedrijven kunnen dit als een meer middellangetermijn oplossing zien, in plaats van het verminderen van de problemen op korte termijn.

Behoefte aan hulp andere ondernemingen (%), Z-L bedrijven, naar sector

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

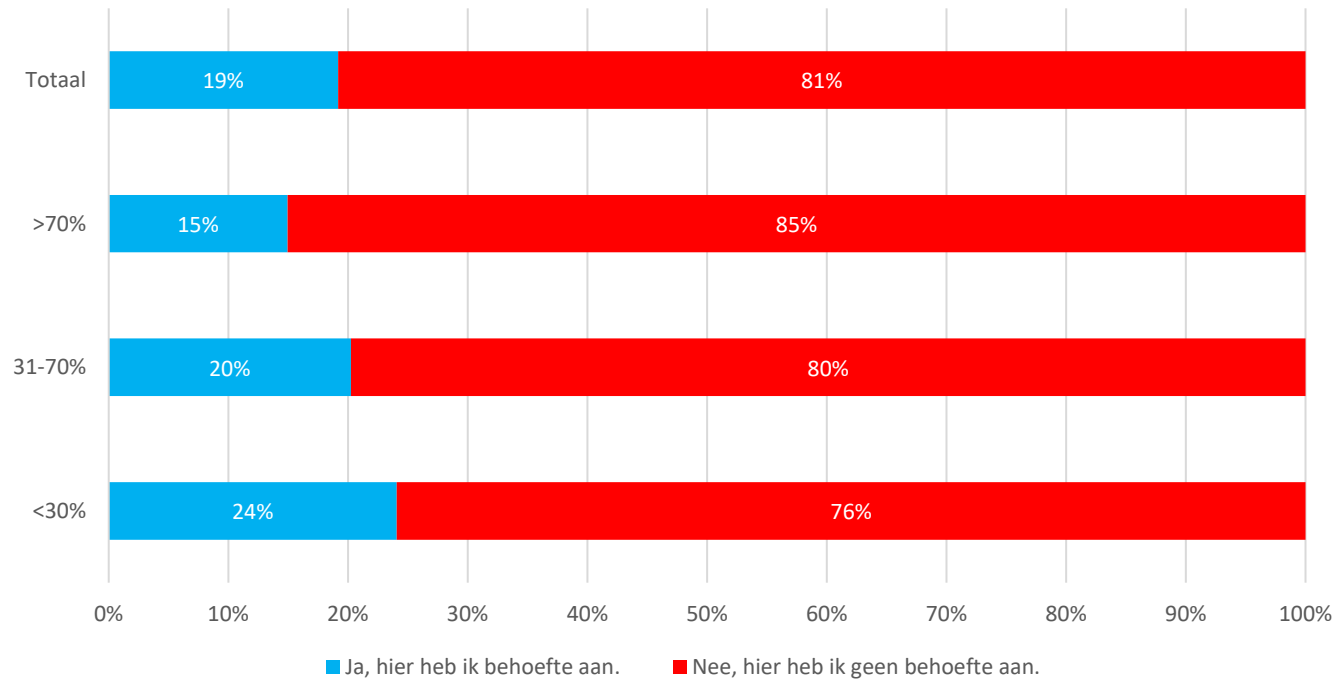
Behoefte aan hulp andere ondernemingen (%), Z-L bedrijven, naar soort gebied

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

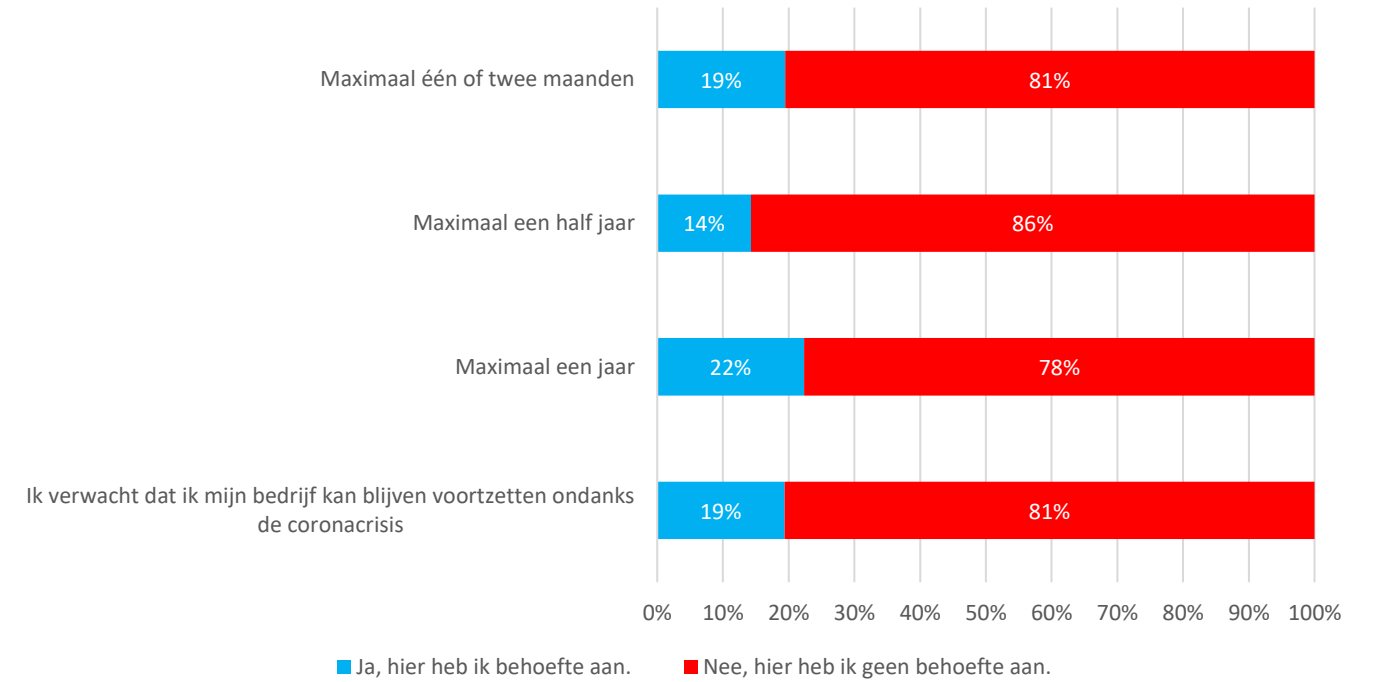
3.7 Behoeftte aan hulp van andere bedrijven

Behoeftte aan hulp andere bedrijven i.r.t. omzetsdaling 2020 t.o.v. 2019 (%), Z-L bedrijven, naar type behoefte

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

Behoeftte aan hulp andere bedrijven i.r.t. inschatting voorbestaan onderneming (%), Z-L bedrijven, naar type behoefte

Bron: ESZL-enquête, bewerking Etil

3.7 Behoefte aan hulp van andere bedrijven

Typen hulp

- Ervaringen uitwisselen
- Meer samenwerking
- Netwerken, om zo meer opdrachten te verkrijgen
- Inspiratie en elkaar aanmoedigen
- Samen sterk, we zijn één en niet tegen elkaar.
- Marketing en acquisitie
- Lokaal inkopen ondersteunen
- Sparren over uitdagingen en benoemen oplossingsrichtingen

Typen hulp

- Bedrijven geven in de enquête aan dat nu ook al sprake is van hulp aan elkaar, zowel via brancheverenigingen, maar ook op bedrijfsniveau

Perspectieven na de coronapandemie

Hoofdstuk 4

4.1 Structurele ontwikkelingen

Conjunctureel vs. structureel

- De coronacrisis is een unieke situatie, waarin sprake is van een plotselinge uitval van vraag.
- Naast de impact van COVID-19 op de conjunctuur zijn ook nog andere , meer structurele, ontwikkelingen relevant voor de economie en arbeidsmarkt van Zuid-Limburg. De belangrijkste trends en ontwikkelingen die we op Zuid-Limburg af zien komen zijn:
 1. *Onvoorspelbare wereldeconomie*: Nederland is als open economie voor een groot deel afhankelijk van de wereldeconomie. De dynamiek in de wereldeconomie is de laatste jaren, mede als gevolg van verdere internationalisering en globalisering, toegenomen.
 2. *Demografische ontwikkelingen*: het aantal inwoners dat gezien de leeftijd (15 tot 75 jaar) in aanmerking komt om te werken neemt in Zuid-Limburg af. De toenemende vergrijzing heeft naast de toekomstige uitstroom naar pensioen ook gevolgen voor het aanpassingsvermogen van de arbeidsmarkt.
 3. *Technologische ontwikkelingen*: digitalisering, automatisering en robotisering. Er voltrekt zich een ingrijpend transitieproces naar een nieuwe economische en maatschappelijke werkelijkheid die voortkomt uit ontwikkelingen in de digitale wereld.
 4. *Ecologische ontwikkelingen*: de toename van de vraag naar arbeid als gevolg van de energietransitie heeft tot gevolg dat de arbeidsmarktspanning toeneemt voor specifieke beroepen toeneemt.
 5. *De opkomst van circulaire economie*: een circulaire economie is gericht op het optimaal inzetten en hergebruiken van grondstoffen in de verschillende schakels van de productieketen: van de winning van grondstoffen tot consumptie. De implementatie van een circulaire economie zal net als de energietransitie voor verschuivingen zorgen binnen sectoren en regio's.

4.1 Structurele ontwikkelingen

Transities

- Voor de coronacrisis bevond de wereld zich al in transitie. Corona versnelt de transities in het energiesysteem, de landbouw (stikstof), in digitalisering en in de circulaire economie. Panteia en Etil hebben voor ENZuid onderzoek gedaan naar de impact van de ontwikkelingen rondom energietransitie en technologie op het gebied van de economie en arbeidsmarkt in Zuid-Limburg (zie het [dashboard](#)).
- Bij meer inzet op de energietransitie valt de werkloosheid lager uit, terwijl inzet op arbeidskostenbesparing door robotisering/digitalisering de werkloosheid hoger doet laten uitvallen. De energietransitie houdt in dat de ene sector (bijvoorbeeld wind- en zonne-energie, installatiebranche) zal groeien terwijl in andere sectoren juist krimp is te verwachten (fossiele energie, maakindustrie). Bij het technologiescenario zien we vooral verschuivingen niet zozeer sectoraal, maar vooral in verschuivingen in de vraag naar beroepen.
- Beide transities zorgen voor een versterking van de tweedeling die op de arbeidsmarkt aanwezig is:
 - Tussen mbo3 en laagopgeleiden versus mbo4 en hoger opgeleiden
 - Tussen werkenden en opgeleiden in de segmenten dienstverlening, economie/recht en journalistiek/gedrag en maatschappij versus landbouw/natuurwetenschappen, techniek/ICT, zorg en onderwijs.
- De tweedeling geldt zowel voor de kans op werk van de gemiddelde werknemer als voor de kans om een baan te vinden voor gediplomeerde schoolverlaters. Een veel te ruime arbeidsmarkt aan de ene kant en een veel te krappe aan de andere kant betekent dat er zowel sprake moet zijn van aanbod- als vraaggericht arbeidsmarktbeleid. Dat de arbeidsmarkt niet overal ruim dan wel krap is, betekent ook dat die kansen zijn te verzilveren.

4.2 Langere termijn impact Corona

Lange termijn ontwikkeling

- De geschiedenis laat zien dat grote schokken, vaak langdurende (hoewel niet altijd blijvende) veranderingen teweegbrengen en trends versnellen. Corona is dan ook een grote aanjager van al lopende trends en transitie's.
- Hoe de maatschappij er na de coronacrisis uit komt te zien, is hoogst onzeker en afhankelijk van de duur van de virusuitbraak, de diepte van de verstoring die de virusuitbraak veroorzaakt en de vorm van het herstel. Deze onzekerheid is wellicht het grote kenmerk van deze crisis.
- Als naar de lange termijn (> 15 jaar) wordt gekeken dan zijn twee ontwikkelingen die een grote mate van onzekerheid kennen en een grote mate van impact op de samenleving:

1. De mate van globalisering versus regionalisering:

Het gaat hier om de openheid van een economie en de sturing op de samenleving. Van een focus op internationale handel en een centrale overheidssturing versus een focus op bescherming van de eigen economie, regionale waardeketens en een decentrale sturing.

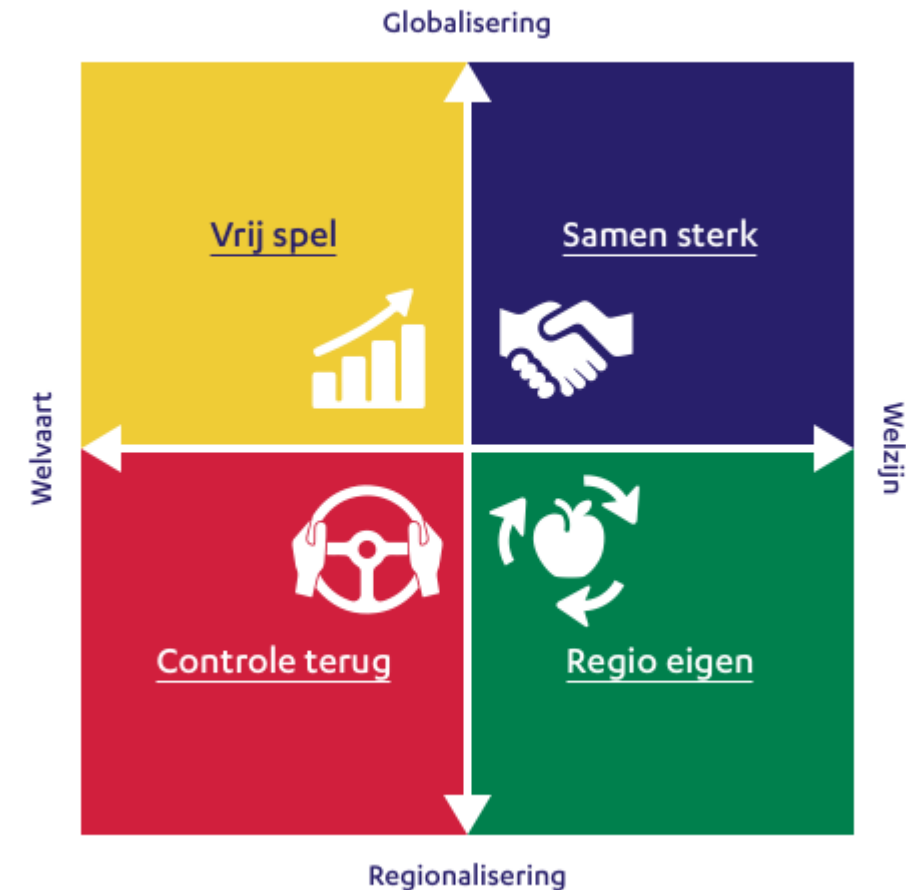
2. Economische groei versus brede welvaart en welzijn:

Het gaat hier om een verschil in waardeoriëntatie. Een focus op groei, individu, vrijheid (hedonisme) versus een focus op welzijn, gemeenschap en veiligheid. Maar ook een kleinere rol voor de overheid versus een grotere.

4.2 Langere termijn impact Corona

Scenario's

- De twee onzekerheden leiden tot het volgende assenkruis die tot vier mogelijke maatschappijbeelden leiden:
 - Vrij spel
 - Samen sterk
 - Controle terug
 - Regio eigen
- Deze scenario's zijn door de provincie Zuid-Holland verder uitgewerkt voor de Zuid-Hollandse situatie: Corona impact & scenario studie
 - Voor meer informatie over de resultaten van deze studie zie [hier](#)

4.2 Langere termijn impact Corona

Limburg na de coronacrisis: werken aan brede welvaart

- De scenario's sluiten ook aan bij het volgende initiatief: Neimed, Zuyd Hogeschool, Etil en ArbeidsmarktInZicht hebben het initiatief genomen voor een bijzondere uitgave, waarin onderzocht wordt welke mogelijkheden Limburgse deskundigen zien om op sociaal en/of economisch gebied sterker uit de crisis te geraken.

- Wekelijks publiceren we een interview met een Limburgse deskundige:
 - [Zuid-Limburgse sociaal economische situatie is precair](#), David Jongen: Voorzitter Raad van Bestuur Zuyderland
 - [Drie lijnen voor Limburg](#): Giel Braun: Voorzitter LWV en Directeur Koobra InVest B.V>

4.3 Skillsgerichte arbeidsmarkt

- Door de coronacrisis, de snelheid van de transitie en de gevolgen van de tweedeling op de arbeidsmarkt maakt dat er veel onzekerheid is
- Om hierop in te spelen is het belangrijk dat mensen en bedrijven wendbaar zijn. Om dit te realiseren is het belangrijk dat er samen toegewerkt wordt naar een meer skillsgerichte arbeidsmarkt.
- De skillsgerichte arbeidsmarkt vormt de sleutel voor onder andere het verbeteren van het matchingsproces bij vacaturevervulling, het in kaart brengen van (ontbrekende) skills van (toekomstige) werknemers, het ontwikkelen van strategisch personeelsbeleid en het gericht afstemmen van scholingsaanbod op de vraag naar gewenste leeruitkomsten en skills.
- Hiermee worden optimale mogelijkheden gecreëerd voor werkenden en werkzoekenden om zich efficiënt te blijven ontwikkelen en zo wendbaar te blijven op de steeds veranderende arbeidsmarkt.

